

Miron Wolny

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Działania Pyrrusa w sojuszu z Antygonem Monofthalmosem i Demetriosem Poliorketesem przeciwko koalicji diadochów – uwarunkowania polityczne i konsekwencje wydarzeń lat 307–301 p.n.e.

Streszczenie: Przedłożony artykuł stanowi próbę przedstawiania genezy politycznego związku Pyrrusa z Antygonem Monofthalmosem i Demetriosem Poliorketesem w schyłkowym okresie wojen diadochów, a także konsekwencji zaistniałego mirażu. Pyrrus miał szczęście dorastać w czasach, gdy jego rodzinne związki z Aleksandrem Wielkim czyniły z niego intratną partię do rozszerzania wpływów dynastycznych. Momentem przełomowym w poszukiwaniu protektora dla działań Pyrrusa był jego powrót do Epiru (307 p.n.e.) z dworu władcy Taulantiów – Glaukiasa. Jak dowodzi autor artykułu – Pyrrus będący pozornie nieznaczącym stronnikiem Antygona, w wyniku bitwy pod Ipsos (301 p.n.e.) został zauważony i stał się poważnym graczem w zmaganiach o władzę w świecie hellenistycznym. Wydarzenia, które nastąpiły w latach 307–301 p.n.e., miały zasadniczy wpływ na późniejsze decyzje Pyrrusa, a co ważniejsze, także możliwości ich podejmowania. Powiązania polityczne Pyrrusa z Antygonem stanowiły bowiem wstęp do rozwijania dalszych sojuszy – kierując Pyrrusa na dwór Ptolemeusza w celu powiązania jego osoby z nowymi dynastiami, reprezentującymi kluczowe miejsce w strategiach politycznych okresu hellenistycznego. Kwestia ta dotyka rozważań dotyczących podległości Pyrrusa względem wpływów politycznych, płynących z dworu w Aleksandrii, co znajduje uzasadnienie podczas śledzenia dalszych poczynań Pyrrusa – szczególnie wojny z Rzymem.

Słowa kluczowe: Świat hellenistyczny, Pyrrus, Antygon Monofthalmos, Demetrios Poliorketes, wojny diadochów

Wprowadzenie

Rozpad uniwersalistycznej monarchii Aleksandra Wielkiego stanowi problem historyczny, skłaniający do wieloaspektowych rozważań na temat egzystencji imperiów w perspektywie ogromnego zasięgu geograficznego¹ i długiego trwania. Imperium stwo-

¹ H.-J. Gehrke, *Aleksander der Große – Welterkundung als Welteroberung*, Klio 93, 2011, s. 59–64. Interesujące uwagi na ten temat zawierają również klasyczne dziś prace: V. Ehrenberg, *Polis und Imperium*.

rzony przez Macedończyka, postrzegane jako dzieło życia starożytnego protagonisty, nie przetrwało jednak swojego twórcy². Działalność Aleksandra pozostawała nadal epicentrum sporu pomiędzy Wschodem a Zachodem, natomiast władca stawał się legendarnym symbolem międzykulturowej unifikacji³. Nie trzeba wspominać, na jak wiele współczesnych sporów i tendencji politycznych ta postać stanowi odpowiedź. Sytuacja ta rzecz jasna doprowadza do egzageracji roli i znaczenia Aleksandra, rzutując w pewnym stopniu także na obraz wydarzeń rozgrywających się później – w okresie wojny diadochów⁴, kiedy to dla pewnej części jej uczestników myśl o utrzymaniu jedności imperium – schedy po Aleksandrze, nie była jedynie niedoścignionym pragnieniem. Ostatnim, który wierzył w możliwość ocalenia całości imperium, był Antygon Montofthalmos, towarzysz Filipa II, później dowódca Aleksandra, ostatecznie osamotniony, jednak zapewne myślący o przekazaniu schedy dla swojego syna Demetriosa Poliorketes⁵. Koalicja, która zawiązała się przeciwko Antygonowi, była w zasadzie koalicją totalną – w zasadzie, ponieważ z pozoru nieznaczącym stronnikiem Antygona pozostawał Pyrrus – Epirota⁶, główny bohater późniejszej wojny z Rzymem, kondotier i naśladowca Aleksandra⁷. Wydaje się, że ten ostatecznie mało znany epizod udziału Pyrrusa po stronie Antygona, znacząco osłonięty przez inne wydarzenia, może być istotny dla lepszego rozpoznania i oceny aktywności

Beiträge zur Alten Geschichte, Stuttgart 1965; P. Goukowsky, *Essai sur les origines du mythe d'Alexandre (336–270 av. J.-C.)*, Vol. 1–2, Nancy 1978–1981.

² R. Andreotti, *Die Weltmonarchie Alexanders des Großen*, Saeculum 8, 1957, s. 120–166; B. Hackel, *The Last Days and Testament of Alexander the Great*, Stuttgart 1988; R. Lane Fox, *Alexander der Grosse. Eroberer der Welt*, Stuttgart 2004.

³ E. Badian, *Alexander the Great and Unity of Mankind*, Historia 7, 1958, s. 425–444; H. C. Baldry, *The Unity of Mankind in Greek Thought*, Cambridge 1965.

⁴ M. J. Fontana, *Le lotte per la successione di Alessndro Magno dla 323 al 315*, Palermo 1960; F. Schachermayer, *Alexander in Babylon und die Reichsordnung nach seinem Tode*, Vienna 1973.

⁵ P. Briant, *Antigone le Borgne*, Paris 1973.

⁶ We współczesnych badaniach naukowych Pyrrus doczekał się bogatej literatury; do najważniejszych prac należą: R. Schubert, *Geschichte des Pyrrhos*, Königsberg 1894; P. Lévêque, *Pyrrhos*, Paris 1957; D. Kienast, *Pyrrhos von Epeiros*, RE Hlbd 47, Stuttgart 1963, kol. 108–165; A. B. Nederlof, *Pyrrhus van Epirus*, Amsterdam 1978; P. Garoufalias, *Pyrrhus, King of Epirus*, London 1979. Szerzej na temat kierunków badań nad Pyrrusem zob. M. Wolny, *Współczesne badania nad Pyrrusem. Próba rekonstrukcji*, w: *Per Saecula. Dyplomacja–Gospodarka–Historiografia*. Studia ofiarowane Profesorowi Edwardowi Alfredowi Mierzwie w 45. rocznicę pracy naukowej, pod red. A. Korytki i B. Krysztopy-Czupryńskiej, Olsztyn–Piotrków Trybunalski 2009, s. 205–218 (tamże dalsza literatura).

⁷ Podobieństwo Pyrrusa względem Aleksandra akcentuje Plutarch. Wyróżniała go podobna do Aleksandrowej szybkość (τάχος) i siła fizyczna (βίω). Podczas gdy inni upodabniali się do Aleksandra poprzez purpurę (πορφύρα), pochylenie głowy (κλίσει τραχήλου), czy wyniosły ton głosu (μεῖζον διαλέγεσθαι), jedynie w przypadku Pyrrusa widoczne było niewymuszone podobieństwo, zob. Plut. *Pyrrh.* 8.2. Rzecz jasna inni autorzy zwracali uwagę na kolejne cechy wskazujące na kompetencje wodzowskie Pyrrusa, jak chociażby na śmiałość i odwagę (πόλμων καὶ πρῶοίαν), eksponowaną przez Paus. 1.12.2 (por. Ampel. 28.3: *omnium Graecorum sapientissimus et militaris disciplinae pertissimus fuit*); P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 664; A. B. Bosworth, *The Legacy of Alexander. Politics, Warfare, and Propaganda under the Successors*, Oxford 2002; M. Wolny, *Pojedynek Pyrrusa z wojownikiem mamertyńskim* (Plut. *Pyrrh.* 24.4–6). *Przyczynek do rozważań nad wizerunkiem władcy Epiru zapamiętanym przez Plutarcha*, w: *Z antycznego świata I. Grecja–Kartagina–Rzym*, pod. red. R. Sajkowskiego i M. Wolnego, Olsztyn 2009, s. 38–41.

Epiroty w okresie wojny o schedę po Aleksandrze. Co więcej, wydarzenia, które wówczas nastąpiły, miały zasadniczy wpływ na dalsze decyzje Pyrrusa, a – co ważniejsze – także możliwości ich podejmowania. Wszystko to, co zdarzyło się w początkowej fazie działalności politycznej Pyrrusa, osadzało go lepiej w realiach politycznych okresu hellenistycznego i czyniło postacią znaną, poważaną, a przez to również budzącą pewien respekt – uważaną wręcz za niebezpieczną. Nie było zatem całkiem bez znaczenia, z jakim *dossier* osobistego życiorysu Pyrrus będzie usiłował od 280 roku p.n.e. stawić czoła Rzymowi.

Epir – w cieniu mocarstwowej polityki

Epir leżał na północnych obrzeżach greckiego świata. Sama nazwa krainy była jak najbardziej transparentna, ponieważ od czasów Homerowych, aż po schyłek antycznego świata, terminem ἠπειρος określano terytoria lądowe znajdujące się na północ od Ambrakii⁸. Ramy terytorialne Epiru wyznaczało dorzecze Aoos i Arachthos⁹. Dobre nawodnienie kraju, dodatkowo przy częstych w tym klimacie opadach, sprzyjało rozwojowi terenów leśnych, a w konsekwencji prowadziło do dobrego zaopatrzenia Epiru w drewno. Górzyść tej krainy sprzyjała natomiast rozwojowi pasterstwa, jednak przy znacznym pofałdowaniu terenu nie czyniła z niej giganta w dziedzinie upraw. Brakowało tam pól uprawnych¹⁰, dzięki którym Epir mógłby się stać potęgą rolniczą. Niemniej jednak na skutek rozwoju działalności pasterskiej, kraj ten musiał stanowić ważny punkt dla Greków mieszkających na północy¹¹.

Jeśli zaś chodzi o społeczeństwo Epiru to zasadniczo tworzyły je plemiona: Chaonów, Tesprotów i Molossów¹². Ich pochodzenie i późniejsza konsolidacja są osadzone w wątku legendarnym¹³. Zapewne nie bez znaczenia pozostawał tu czynnik ideologiczny, wiążący dynastów rejonu epirockiego z rodem Aleksandra Wielkiego. W roku 357 p.n.e.

⁸ D. Strauch, *Epeiros (ἠπειρος, Epirus)*, DNP 3, Stuttgart 1997, kol. 1066.

⁹ Zob. C. Bursian, *Geographie von Griechenland*, Bd. I, Leipzig 1862, s. 26–27.

¹⁰ Górzyść ukształtowanie terenu prowadziło do naturalnego rozdrobnienia terenu i wytworzenia się poszczególnych regionów. N. G. L. Hammond, *Epirus. the Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas*, Oxford 1967, s. 33 wylicza kilkanaście owych *catchment areas*.

¹¹ Istnienie szlaku handlowego wiodącego z Ambrakii do Orikonu potwierdza istnienie zjawiska wymiany towarowej na terenach Epiru i określa ambicje wychodzenia z tą wymianą na zewnątrz. Niestety, do IV wieku p.n.e. nie da się prześledzić rozwoju państwowości Epiru, por. D. Strauch, *Epeiros*, kol. 1068.

¹² E. Lenk, *Molossi (Μολοσσοί)*, RE Hlbd. 31, Stuttgart 1933, kol. 15–25. Thuc. 1.47.1–3 w swoim opisie konfliktu Korkyry z Koryntem określa występujących po stronie Koryntu żołnierzy mianem βάρβαροι. Z kontekstu jego wypowiedzi wyraźnie wynika, że chodziło w niej właśnie o ludność zamieszkującą Epir.

¹³ Powstanie skonsolidowanego państwa miało odbicie w rozwoju systemu menniczego, czego sygnałem było pojawienie się monety z legendą ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ, zob. D. Strauch, *Epeiros*, kol. 1068. Rozwój Epiru związany jest z osobą władcy Tarrypasa (ok. 430–390 p.n.e.), por. K. J. Beloch, *Griechische Geschichte*, 4. 2, Berlin 1927, s. 143, który zyskał sławę, ponieważ jako pierwszy zadbał o kulturowy rozwój swojego państwa – wykorzystując sprawdzone wzorce greckie wprowadził hellenские zwyczaje i pisma oraz upowszechnił humanitarne prawa (Plut. *Pyrrh.* 1.4). Później władzę w Epirze mieli sprawować: Alketas I (ok. 390–370 p.n.e.), Neoptolemos I (ok. 370–360 p.n.e.), Arrybas (ok. 360–343), Aleksander I zwany Molossyjskim (ok. 343–331 p.n.e.) oraz Ajakides (ok. 331–317 p.n.e.).

Filip II poślubił przecież wywodzącą się z Epiru Olimpias – matkę Aleksandra, która później stanie się ważnym ogniwem łączącym władcę Macedonii z Pyrrusem. Bezsprzecznie będzie to stanowiło późniejszy kontekst rozwoju ambicji władcy Epiru.

Jak wiadomo, po śmierci Aleksandra Wielkiego (323 p.n.e.) wszelkie precedensy dynastyczne okazywały się istotne. Tymczasem decyzje dotyczące losów ogromnego imperium zapadały w odległym Babilonie. Jedyny ze znanych synów Aleksandra, zrodzony z Barsine, nie został uznany oficjalnie, co teoretycznie eliminowało problem. Roksana, ostatnia małżonka Aleksandra, w momencie jego śmierci była w zaawansowanej ciąży, zaś przyrodni brat Aleksandra – Arridajos był chory umysłowo i pozostawał jedynie marionetką w licznych scenariuszach. Jak słusznie podkreśla R. M. Errington, kompromis, który został zawarty pomiędzy wodzami Aleksandra zaraz po jego śmierci, stanowił przepis na katastrofę¹⁴. Królem obwołano Arridajosa, a nad nowo narodzonym dzieckiem, gdyby okazało się chłopcem, ustalono kuratelę regenta – funkcję tą powierzając Perdikkasowi¹⁵. Na swoje nieszczęście nowo narodzone dziecko okazało się chłopcem (Aleksander IV). Na początku, jak podkreśla Diodor w swojej relacji, trudno było orzec, co wyniknie w praktyce z podejmowanych ustaleń, gdyż wszystko miało zależeć od gry interesów i temperamentów graczy¹⁶.

Bezsprzecznie jedną z najbardziej ambitnych postaci był Antygon Monfthalomos, którego Aleksander Wielki w roku 334 p.n.e. oddelegował do Frygii. W momencie podziału imperium potwierdzono jego nominację, zapewne naiwnie sądząc, że leciwy już weteran wojen Filipa i Aleksandra zadowolony jest tym rozwiązaniem. Warto podkreślić, że właściwa ocena polityki prowadzonej przez Antygona podyktowana jest krytycznymi studiami nad relacjami źródłowymi. W tym przypadku, w głównej mierze do dyspozycji badacza pozostaje relacja Diodora zasadniczo oparta w interesujących nas kwestiach na dziele Hieronima z Kardii¹⁷. Wartość tej relacji uwarunkowana jest dokładnością streszczenia dokonanego przez Diodora, jak też propagandową retoryką, obecną w dziele Hieronima z Kardii. Ponadto mamy do dyspozycji pracę Marka Juniusza Justynusa opartą na *Historiae Philippicae* autorstwa Pompejusza Trogusa, która prezentuje obraz dość niedbały i momentami niejasny. Poza tym mamy dość selektywną w przekazywaniu treści historycznych relację Plutarcha, wśród której pewną wartość dla omawianych zagadnień zachowują biografie Fokiona, Eumenesa, Demetriosa i Pyrrusa. Naturalnie cennym uzupełnieniem tego *dossier* pozostają źródła epigraficzne. Obecnie dysponujemy monumentalną pracą pióra brytyjskiego badacza R. A. Billowsa¹⁸, która stanowi uwieńczenie pewnego etapu badań nad biografią i poli-

¹⁴ R. M. Errington, *Historia świata hellenistycznego 323–30 p.n.e.*, Kraków 2008, s. 22.

¹⁵ Poza tym zaznaczono wstępne linie podziału imperium:

¹⁶ Diod. 18.3–4.

¹⁷ J. Hornblower, *Hieronimus of Cardia*, Oxford 1981.

¹⁸ R. A. Billows, *Antigonos The One-Eyed and The Creation of The Hellenistic State*, London 1990.

tyką Antygona. Oczywiście istotne są również starsze prace – biografia pióra P. Brianta¹⁹ oraz nieco starsza od niej praca autorstwa C. Wehriliego, podejmująca badania nad biografiami Antygona Monofthalmosa i jego syna Demetriosa Poliorketesza²⁰. Wszystkie te prace uzupełniają się wzajemnie. Praca autorstwa C. Wehriliego stanowi jednak typowe ujęcie biograficzne i jest bezsprzecznie cenną syntezą bazującą zarówno na relacji Diodora i innych autorów antycznych, jak też materiale epigraficznym i archeologicznym²¹. Wehrili dyskutuje z tezą dotyczącą dążeń do hegemonii Antygona, podkreślając jego zdecydowanie w działaniach. Charakter Antygona i brak chęci do zawierania kompromisów widoczny jest również w jego polityce wobec miast greckich²². Wehrili twierdzi, że liberalizm przypisywany mu w tej dziedzinie należy uznać za iluzję. A. Laronde w swojej recenzji pracy *Antigone et Démétrios* podkreśla natomiast, że Antygon Monofthalmos był wśród diadochów najlepiej przygotowany do realizacji polityki, poprzez rozgrywanie sytuacji wolnością miast greckich²³.

Siła i determinacja Antygona bezsprzecznie odcisnęła swoje piętno na polityce realizowanej przez Demetriosa Poliorketesza, także jeśli chodzi o późniejsze relacje pomiędzy Demetriosem a Pyrrusem²⁴. Późniejsza aktywność Demetriosa przynajmniej w pewnej części wynikała z czynników politycznych uruchomionych poprzez działalność Antygona. Niniejsza konstatacja rzuca pewne światło na tło wydarzeń towarzyszących i bezpośrednio związanych z aktywnością Pyrrusa.

Z całą pewnością wśród czynników, które uruchomiły lawinę zmagania Antygona o wywalczenie czołowej pozycji na arenie wielkomocarstwowej polityki, z aspiracją do zdobycia całości schedy po Aleksandrze, była śmierć Antypatra (319 p.n.e.)²⁵. M. R. Errington jest zdania, że gdyby Antypater żył dłużej, to nie jest wykluczone, że struktura podziału imperium na część azjatycką i część europejską miałyby szanse ulec utrwaleniu, a wówczas Antygon Monofthalmos przejąłby rolę Kraterosa²⁶. Wówczas rozmyślnie niesprecyzowane stanowisko „królewskiego stratega w Azji” miałyby szanse okrzepnąć. Nie można oprzeć się wrażeniu, że w opinii tej jest sporo racji, tym bardziej że teore-

¹⁹ P. Briant, *Antigone le Borgne*, passim.

²⁰ C. Wehrili, *Antigone et Démétrios*, Genève 1968.

²¹ A. Laronde, *Claude Wehrili, Antigone et Démétrios*, Librairie Droz, 1968. 1 vol (Institut d'Histoire de la Faculté des Letters de l'Université de Genève. Etudes et Documents 5), *L'antiquité classique* 39, 1970, s. 300–301; B. Boyaval, *Claude Wehrili, Antigone et Démétrios*, Publications de l'Institut d'Histoire de la Faculté des Letters de l'Université de Genève, Collection <Etudes et Documents>, vol. V, Droz, Genève, 1968, 265 pp., *Syria* 47, 1970, s. 203–206.

²² Por. P. Cloché, *Remarques sur politique d'Antigone le Borgne à l'égard des cités grecques*, AC 17, 1948, 101–118.

²³ A. Laronde, *Claude Wehrili, Antigone et Démétrios*, s. 302: *Il n'en reste pas moins qu'Antigone a été le premier et le plus habile des diadoques à jouer de la liberté des cités.*

²⁴ C. Wehrili, *Antigone et Démétrios*, s. 172–181.

²⁵ K. Brodersen, *Zerfall des Alexanderreich*, w: *Kleines Wörterbuch des Hellenismus*, Hrsg. H. H. Schmitt, E. Vogt, Wiesbaden 1988, s. 55.

²⁶ R. M. Errington, *Historia świata hellenistycznego*, s. 22.

tycznie dłuższe życie Antypatra prolongowałyby w czasie gniew Cassandra i jego iście diaboliczne knowania, wywołane niezadowoleniem z powodu testamentowych decyzji jego ojca²⁷. Oczywiście można tutaj snuć dalszą historię alternatywnych rozwiązań, co jednak nie zmienia podstawowego faktu, że poza głównymi bohaterami starć o schedę po Aleksandrze pewną rolę odgrywały także obserwacje sytuacji czynione przez potencjalnych aktorów wydarzeń, pozostających w cieniu mocarstwowej polityki. W okresie wojen diadochów Epir i Iliria znajdowały się właśnie w takim cieniu.

Decyzja o powrocie Pyrrusa z banicji do Epiru. Udział Glaukiasza, władcy Taulantiów

Pojawienie się Pyrrusa na arenie dziejowej przypadało zatem na ten trudny i niepewny pod względem politycznym okres. Około roku 317 p.n.e. małoletni Pyrrus, wygnany z Epiru, pod kuratelą opiekunów podążył na dwór władcy iliryskiego plemienia Taulantiów – Glaukiasza²⁸. Był on dość interesującą postacią, której źródła chciałyby zapewne dopisać kompleks helleński. Stąd też na temat tej postaci istnieje szereg niewyjaśnionych dotąd wątpliwości. Jak czytamy u Arriana, w roku 335 p.n.e. Glaukiasz miał poprzeć rozruchy wśród Ilirów, które wybuchły pod wodzą Klejtosa (syna Bardylisa) i zwrócone były przeciwko Aleksandrowi Wielkiemu. Na tej podstawie można pokusić się o wyciągnięcie wniosku, że dwór Glaukiasza miał tradycje w organizowaniu pewnego rodzaju azylu politycznego, a jednocześnie stanowił zaplecze oporu wymierzonego we władców Macedonii²⁹. Nie inaczej było w przypadku azylu udzielonego Pyrrusowi. F. Stähelin wyraził opinię, że Glaukiasz, przyjmując na swój dwór Pyrrusa, przede wszystkim potwierdził swoje wrogie stanowisko wobec Cassandra³⁰.

Z relacji źródłowych nie wynika, dokąd dokładnie udali się uciekinierzy z Epiru. Plutarch pisze, że podążono wówczas do macedońskiej miejscowości Megara³¹, której lokalizacja pozostaje problematyczna³². Pyrrus znalazł się na dworze władcy Taulantiów

²⁷ Wśród prób „oczyszczenia” przedpola z konkurentów Cassandra można przywołać usiłowanie przekupienia Glaukiasza, któremu (wg Plut. *Pyrrh.* 3.5) za Pyrrusa Kassander miał zaoferować dwieście talentów: Κασσάνδρου δὲ καὶ διακόσια τάλαντα δίδόντος.

²⁸ Glaukiasz odegrał niemalą rolę w rozgrywkach politycznych czasów Aleksandra oraz w początkach epoki hellenistycznej. Z licznych poszlak wynika, że jego działalność nie należała do najkrótszych. Szerzej na temat postaci Glaukiasza, zob. F. Stähelin, *Glaukias no. 7*, RE 7.1, Stuttgart 1910, kol. 1398; F. Sandberger, *Prosopographie zur Geschichte des Pyrrhos*, Stuttgart 1970, s. 105–106; E. Badian, *Glaukias (Γλαυκίας) no. 2*, Der Neue Pauly 4, Stuttgart 1998, kol. 1089.

²⁹ Zob. Arr. *Anab.* 1.5.1; 5.6, por. F. Stähelin, *Glaukias no. 7*, kol. 1398.

³⁰ F. Stähelin, *Glaukias*, kol. 1398: *Als Feind des Kassandros bewahrte er sich, indem nach der Vertreibung der Molotterkönigs Aiakides, mit dem er durch seine Frau Beroia verwandt war, dessen zweijährigen Sohne Pyrrhos, der zu ihm geflüchtet war, Aufnahme gewährte, 317 v. Chr.* (odnośnie dogmatycznie przyjętego wieku Pyrrusa por. dyskusja w przyp. 59)

³¹ Plut. *Pyrrh.* 2.2: ἀνὰ κράτος φεύγειν καὶ Μεγάρων ἔχεσθαι χωρίου Μακεδονικοῦ προστάξαντες.

³² C. Klotzsch, *Epirotische Geschichte*, s. 80.

i został przez niego adoptowany. Dziecko dorastające pod opieką władcy Taulantiów zostało niejako dołączone do rodziny panującej. Przeprowadzenie adopcji w obliczu wyjaśnionych powyżej politycznych motywów znalezienia się Pyrrusa na dworze Glaukiasza nie powinno podlegać dyskusji. Wydaje się, że w istocie został uregulowany aspekt prawny przeprowadzenia adopcji, co ma potwierdzenie w dziele Justynusa, gdzie znajdujemy dosyć precyzyjną wzmiankę o tym że Glaukiasz w celu zapewnienia bezpieczeństwa dziecku posłużył się instytucją adopcji (*adoptionis officio*)³³. Biorąc zatem za podstawę przekaz Justynusa można stwierdzić, że Pyrrus stawał się oficjalnym synem Glaukiasza.

Dalszą relację ubarwiają konieczne, jak się wydaje w tym przypadku, ozdobniki, do których zalicza się informacja, wedle której na kształt wychowania Epiroty zasadniczy wpływ miała żona Glaukiasza, Beroe. Niestety, źródła nie przekazują większej ilości detali na temat dziesięcioletniego pobytu Pyrrusa na dworze Glaukiasza. Z punktu widzenia rozważań prowadzonych w niniejszym artykule istotne wydają się konsekwencje zawiązanых koligacji rodzinnych, a w szczególności nasuwa się tutaj pytanie o rzeczywisty udział Glaukiasza w osadzeniu Pyrrusa na tronie w Epirze, a także o późniejsze konsekwencje prawnego usynowienia przyszłego władcy.

W roku 307 p.n.e.³⁴ Pyrrus przebywający dotąd na dworze władcy iliryjskich Taulantiów³⁵, Glaukiasza³⁶, zdecydował się na powrót do Epiru. Oczywiście ten dość długi okres, spędzony przez Pyrrusa poza ojczyznę wymaga pewnej refleksji, to znaczy rozpatrzenia motywów i możliwości powrotu. Rewolta, w wyniku której Pyrrus zmuszony był opuścić Epir i udać się na dwór Glaukiasza, nosiła znamiona niepokoju społecznych, charakterystycznych dla większości tego rodzaju wydarzeń. Zaistniała rewolta w żaden sposób nie skorygowała jednak sposobu sprawowania władzy, zmieniając jedynie osobę panującego³⁷.

W kwestii przybycia adoptowanego syna Glaukiasza do Epiru istnieją przekazy źródłowe, w których można rozpoznać dwie tradycje. Plutarch informuje, że Pyrrus w celu objęcia tronu w Epirze uzyskał wsparcie ze strony Glaukiasza³⁸. Pauzaniusz i Justynus twierdzą natomiast, że Pyrrus został powołany na tron przez Epirotów³⁹. Pomimo już na wstępie rzucającego się w oczy zróżnicowania obydwu tradycji, nie stoją one w zasadniczej sprzeczności ze sobą. Nie można w tym przypadku wykluczyć, że Plutarch oparł

³³ Iust. 18.3.20; D. Kienast, *Pyrrhos von Epeiros*, kol. 115.

³⁴ Data za P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 113.

³⁵ Na temat iliryjskiej proveniencji Taulantiów świadectwo znajduje się u Appiana (*B.C.* 2.39.156); por. C. Schütt, *Untersuchungen zur Geschichte der alten Illyrier*, Breslau 1910.

³⁶ Związki z Epirem zob. A. Schmidt, *Epirotika. Beiträge zur Geschichte der Alten Epeiros. Epeiros vor König Pyrrhos*, Marburg 1894.

³⁷ W. Pająkowski, *Die Illyrier. Illyrii Proprie Dicti. Geschichte und Siedlungsgebiete. Versuch einer Rekonstruktion*, Poznań 2000, s. 169.

³⁸ Plut. *Pyrrh.* 3.5.

³⁹ Paus. 1.11.5; Iust. 17.3.21.

swoją relację na źródle, które cechował lepszy wgląd w historyczną perspektywę politycznych miraży. Logiczną konsekwencją przebywania na dworze Glaukiasza musiało być wsparcie akcji Pyrrusa przez władcę Taulantiów. W jakim innym celu władca miałby przeprowadzać adopcję – jeśli nie dla potencjalnej możliwości rozszerzenia wpływów politycznych swojej rodziny. Inna sprawa, że Plutarch wypowiada się w tej problematycznej kwestii dosyć lakonicznie. Informuje w końcu zaledwie o tym, że Glaukiasz wyprowadził Pyrrusa do Epiru wraz z siłami zbrojnymi i tam osadził go na tronie królewskim: *καταγαγὼν εἰς Ἡπερον μετὰ δυνάμεως βασιλέα κατέστησεν*⁴⁰.

Jak jednak mają się do tego doniesienia pochodzące z *Periegezy* i przekazu Justynusa. Ewidentnie zawierają one motywy propagandowe, wskazujące, że Pyrrus dziedziczy swoją władzę z woli społeczności Epiru. Jego panowanie ma być zatem postrzegane jako konsekwencja odczuwanej przez Epirotów konieczności posiadania Pyrrusa jako władcy, nie ma być natomiast odbierane jako skutek najazdu zewnętrznego, prowadzącego do narzucenia tej władzy. To ważne rozróżnienie tradycji pojawiających się w źródłach wydaje się wskazywać, że już pierwsze przybycie Pyrrusa zostało odpowiednio przygotowane od strony propagandowej.

Niepokojący pod względem zawartości merytorycznej wydaje się jednak przywołany już *passus* z dzieła Plutarcha (*καταγαγὼν εἰς Ἡπερον μετὰ δυνάμεως βασιλέα κατέστησεν*), który mógłby być przedmiotem wielostronnej interpretacji, szczególnie z uwagi na jego zakończenie wyrażone w słowach *βασιλέα κατέστησεν*. Teoretycznie stanowiłoby to podstawę domniemania, wedle którego Pyrrus stał się monarchą zależnym od Glaukiasza. W świetle powyższego nie mogą też być wykluczone tego rodzaju pierwotne intencje władcy Taulantiów. Trzeba w końcu pamiętać o tym, że po dziesięciu latach od momentu przyjęcia Pyrrusa na iliryjski dwór, znacząco zmieniły się realia polityczne. Glaukiasz miał już za sobą najlepszy czas na podejmowanie perspektywicznych decyzji⁴¹.

Pomoc dla Pyrrusa musiała zatem mieć charakter koalicyjny, zmierzający do zacieśnienia sojuszu pomiędzy dworem królewskim w Ilirii a nowo powstającym królestwem w Epirze. Nie wydaje się zatem w pełni uzasadnione zakładanie ograniczonej, na rzecz dworu Glaukiasza, autonomii władzy Pyrrusa w latach 307–302 p.n.e. Wskazówka w dziele Plutarcha mówiąca o przyjaźni, w której pozostawał Pyrrus z synami króla Taulantiów⁴², uzasadnia postawienie tezy, wedle której istniały autonomiczne królestwa pozostające ze sobą w sojuszu. W roku 307 p.n.e. wszystko teoretycznie układało się jak w bajce, gdyby nie fakt, że w Epirze władzę sprawował Alketas II. W celu osadzenia Pyrrusa na tronie należało coś z tym zrobić.

⁴⁰ Plut. *Pyrrh.* 3.5.

⁴¹ Niestety dokładnie nie wiadomo, kiedy i jak zakończyło się panowanie Glaukiasza, F. Stähelin, *Glaukias no. 7*, kol. 1398: *Wann G(laukias) gestorben ist, wissen wir nicht*. Zapewne jednak rok 307 p.n.e. przypadał już na schyłek jego panowania.

⁴² Plut. *Pyrrh.* 4.1.

Morderstwo na Alketasie II i jego synach. Pyrrus jako strona inspirująca?

W okresie nieobecności Pyrrusa rządy sprawował Alketas II⁴³ – syn Arrybas⁴⁴ i zarazem starszy brat Ajakidesa, czyli ojca Pyrrusa. Postać ta nie została szczególnie łaskawie potraktowana w źródłach, które nie szczędzą słów goryczy osobie Pyrrusowego stryja. Z przekazu Pauzaniaśa dowiadujemy się, że Alketas II był człowiekiem niepohamowanym w swojej wściekłości (ἀκρατῆ δὲ ἄλλως θυμῷ)⁴⁵. Słowo θυμός można tłumaczyć i – jak się wydaje – w tym konkretnym przypadku należy tłumaczyć jako *wściekłość*. Jakkolwiek nie mogą być wykluczone również inne warianty translacji, takie jak *sila* czy ewentualnie *gniew*⁴⁶. Wymowa całego fragmentu zamieszczonego przez Pauzaniaśa jednoznacznie sugeruje, że chodzi tutaj o najbardziej pejoratywne z przytoczonych określeń.

Zasygnalizowany koncept wskazuje ewidentnie na nieprzychylnie źródło kryjące się za wypowiedzią Pauzaniaśa. Z jego relacji, którą wzmacnia dodatkowo przekaz Diodora wynika, że Alketas miał już wcześniej problemy z utrzymaniem władzy. Jego osobowość miała być główną przyczyną niechęci, jaką wzbudzał. Sytuacja ta miała wówczas zaowocować wygnaniem Alketasa z Epiru, czego miał dokonać Arrybas⁴⁷. Ostatecznie jednak, jak relacjonuje Pauzaniaś, Alketas powrócił do Epiru, aby dalej sprawować władzę. W tym celu zaproszony został przez Epirotów: Ἡτρεῖσθαι δὲ Ἀλκέταν ἐπὶ βασιλείᾳ κατεδέξαντο⁴⁸. Jak wynika ze źródeł, wygnanie Alketasa nie zmieniło jego szorstkiej powierzchowności. Zdaniem autora *Periegezy*, niechlubne cechy charakteru Alketasa II po jego powrocie do Epiru pozostały jednakowo niezmiennione. Tym razem problem trudnego charakteru władcy miał zostać rozwiązany w sposób definitywny. Alketas II wraz ze swoimi synami został zamordowany⁴⁹. Dyskusja w nauce nad tą kwestią przybrała dość kuriozalną formę. Uczeni na ogół podtrzymują, że trudny charakter Alketasa II stał się przyczyną dokonanego na nim morderstwa⁵⁰.

Problem wygnania, powrotu i morderstwa Alketasa II jest jednak z całą pewnością głębszy, aby ograniczać go jedynie do osobowości władcy. Rewolta społeczna, która wyniosła na tron Alketasa II towarzyszyła trudnemu procesowi konsolidacji Epiru. We-

⁴³ F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 9 (Stammtafel).

⁴⁴ Na temat postaci Arybasa zob. F. Reuss, *König Arybbas von Epeiros*, RhM 36, 1881, 161–174.

⁴⁵ Paus. 1.11.5.

⁴⁶ Słownik grecko-polski, oprac. O. Jurewicz, t. 1, Warszawa 2000, s. 454.

⁴⁷ Diod. 19.88.1; Paus. 1.11.5; N. G. L. Hammond, *Epirus. The Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas*, Oxford 1967, s. 568; F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 18.

⁴⁸ Paus. 1.11.5.

⁴⁹ Paus. 1.11.5.

⁵⁰ D. Kienast, *Pyrrhos von Epeiros*, kol. 116; N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 568; P. Garoufalas, *Pyrrhus, King of Epirus*, s. 20–21.

dle sugestii N. G. L. Hammonda, Alketas II został wezwany przez plemię Molossów i zaakceptowany przez społeczność Epiru jako hegemon w czasie wojny⁵¹. Oznaczało to zatem, że gremia decyzyjne nie widziały w Alketasie II godnego następcy Arrybasa. Po śmierci Ajakidesa Alketas II, poza Pyrrusem, został w zasadzie jedynym pełnoprawnym spadkobiercą tronu i schedy po swojej dynastii. Niepokoje w Epirze musiały sprzyjać polaryzacji nastrojów społecznych, co pozwala twierdzić, że istniała tam zarówno grupa zwolenników, jak i przeciwników Alketasa II. Niewątpliwie natomiast śmierć Ajakidesa w 313 roku p.n.e. musiała sprzyjać rozjątrzeniu nastrojów⁵².

Tymczasem Pyrrus przebywający na dworze władcy Taulantiów, o czym była już mowa, w pewnym stopniu zależny był od polityki swojego protektora, co musiało manifestować się szczególnie w kwestii niechęci wobec Kassandra. Z kolei ambitny władca Macedonii, dążąc do rozciągnięcia swoich wpływów politycznych na Epir⁵³, w obliczu niemożności porozumienia się z Glaukiaszem, zmuszony był szukać zbliżenia z Alketasem II. Ich sojusz stał się więc faktem⁵⁴. To wyjaśnia, dlaczego władza Alketasa mogła bazować na fali poparcia części elit Epiru względem macedońskiej polityki Kassandra. Czy to jednak wystarcza, aby sądzić, że młody Pyrrus rozumiał ten skomplikowany proces? Jeśli tak, to niniejsza konstatacja zadawałaby kłam kunsztownym teoriom deprecjonującym Pyrrusa⁵⁵.

Z tego też powodu dążąc do przejścia władzy w Epirze i zachowania jej jedności Pyrrus musiał pozostawać zarówno wrogiem Kassandra, jak i Alketasa. Jednakże, aby móc powrócić do Epiru, Ajakida potrzebował bardziej radykalnej zmiany w dotychczasowym układzie sił. J. Carcopino słusznie podkreślił charakterystyczny moment powrotu Pyrrusa do Epiru. Rzeczywiście wówczas nastąpiła zmiana, spowodowana umocnieniem się Demetriosa Poliorketesa w Grecji dzięki jego zwycięstwu nad siłami Kassandra⁵⁶. Pyrrus powrócił zatem do Epiru po śmierci Alketasa II, mając przygotowany grunt do objęcia władzy i rozpoczynając ją w zmienionej konstelacji politycznej. To obraz zbyt sielankowy, aby móc uwierzyć w jego przypadkowe zaistnienie. Z tego powodu, pomimo braku dowodów źródłowych, nie można z całą stanowczością wykluczyć, że Pyrrus mógł w jakimś stopniu przyczynić się do zgładzenia Alketasa II.

⁵¹ Por. N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 567.

⁵² Por. A. B. Niderlof, *Pyrrhus van Epirus*, s. 35.

⁵³ P. Garoufalas, *Pyrrus King of Epirus*, s. 21. Na temat aspiracji Kassandra zob. R. A. Billows, *Antigonos the One-Eyed*, s. 141 in.; E. Badian, *Kassandros (Κάσσανδρος)*, *Der Neue Pauly* 6, Stuttgart 1999, kol. 319.

⁵⁴ N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 568.

⁵⁵ Dla części współczesnych badaczy z Th. Mommsenem (*Römische Geschichte*, Bd. I, Berlin 1856, s. 355 i n.) na czele, Pyrrus pozostawał człowiekiem nieokrzesanym zob. G. Nenci, *Pirro, aspirazioni egemoniche ed equilibrio mediterraneo*, Torino 1953, s. 59), awanturnikiem i prymitywem (*il rozzo*), którego znaczenie polegało na charyzmatycznym zarządzaniu wojskiem najemnym, jak sugeruje to G. T. Griffith, *The Mercenaries of the Hellenistic World*, Cambridge 1935, s. 64.

⁵⁶ J. Carcopino, *Pyrrhus, conquérant ou aventurier?*, s. 22–23. Zob. także W. W. Tarn, *The New Hellenistic Kingdoms*, s. 79; F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 72; A. B. Niderlof, *Pyrrhus van Epirus*, s. 37; R. A. Billows, *Antigonos the One-Eyed*, s. 145 in.; E. Badian, *Kassandros (Κάσσανδρος)*, kol. 319.

Pyrrus w Epirze (307–302 p.n.e.) i problem utracenia władzy

Niestety, niewiele wiemy o polityce Pyrrusa w Epirze w trakcie pierwszego sprawowania przez niego władzy (307–302 p.n.e.). Uczeni zajmujący się jego biografią raczej nie roztrząsają tego epizodu z uwagi na fakt, że wiek Pyrrusa w tym czasie pozostaje dla nich niekwestionowany⁵⁷. Jeżeli przyjmiemy, że Pyrrus w owym czasie był dzieckiem, to oczywiście zgodzić się należy z optyką postrzegającego jego osobę jako marionetkę w rękach swoich regentów. Takie postawienie problemu jest konsekwencją recepcji danych odnoszących się do wieku Pyrrusa. Kiedy w roku 307 p.n.e. przejmował on władzę w Epirze miał być – wedle świadectwa Plutarcha – dzieckiem dwunastoletnim (δωοκαλῆδεκα ἔτων), zaś według Justynusa jedenastoletnim (*annorum XI*)⁵⁸. Przedstawione dane wymagają jednak sceptycznego potraktowania, ponieważ są konsekwencją wcześniejszego świadomego przeinaczenia podporządkowanego tradycji Achillesowej⁵⁹.

⁵⁷ P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 113.

⁵⁸ Plut. *Pyrrh.* 3.5; Iust. 17.3.21.

⁵⁹ Pomimo czytelnych podstaw źródłowych dotyczących momentu narodzin Pyrrusa, w tej kwestii istnieje wątpliwość, zgłoszone w publikacji M. Wolny, *Controversies Surrounding Pyrrhus' Birthdate*, w: *Hortus Historiae. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin*, pod red. E. Dąbrowsy, M. Dzielskiej, M. Salomona, S. Sprawskiego, Kraków 2010, 183–189. Ze wskazówki Plut. *Pyrrh.* 2.1 wynika, że gdy Ajakides udawał się na wygnanie, zaś władzę nad królestwem Molossów przejmowali synowie Neoptolemaosa, Pyrrus był jeszcze dzieckiem (ἔπι νήπιον ὄντα) – ten dziecięcy wiek precyzuje Iust. 17.3.7, mówiąc o dziecku dwuletnim (*bimus*). Jeśli więc zajścia w państwie Molossów rozegrały się w roku 317 p.n.e., to narodziny Pyrrusa musiałyby przypaść na rok 319 p.n.e., co jest „matematycznie” logiczne, por. P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 113; R. Flacelière, É. Chambry, *Vie de Pyrrhos – Notice*, w: Plutarque Vies, t. VI, Paris, 1971, s. 3. Niestety, sytuację komplikuje świadectwo Pauzania, w którego dziele Περίησις τῆς Ἑλλάδος znajdujemy informację, wedle której Pyrrus ubiegał się o tron po śmierci Alketasa, brata Ajakidesa, ale wówczas nie odniósł sukcesu, ponieważ był zbyt młodym i niedoświadczonym władcą, Paus 1.11.5. Trzeba przy tym zauważyć, że wydarzenia, o których pisze Pauzaniusz, rozegrały się przypuszczalnie w roku 312 p.n.e., zatem idąc tropem przywołanych wskazań Justynusa i Plutarcha – Pyrrus musiałby mieć wówczas siedem lat, bezsprzecznie pozostając dzieckiem, a nie młodym, acz niedoświadczonym władcą. Założenie dotyczące roku 319 p.n.e. jako daty narodzin Pyrrusa możemy jednak podtrzymać nie tylko opierając się na zaufaniu do Pompejusza Trogusa, z którego relacji korzystał Justynus. Okazuje się bowiem, że w biografii Pyrrusa autorstwa Plutarcha znajdują się pewne tropy, wedle których cytowane sformułowanie Justynusa (*bimus*) nabiera wyrazistości: Plut. *Pyrrh.* 2.2 i n. informuje o kobietach, którym powierzono zadanie sprawowania opieki nad dzieckiem, przy czym chodziło tu o pielęgnację właściwą dla wieku, o którym informuje Justynus. Pielęgnacja dziecka podporządkowana jest jednak legendzie o cudownym uratowaniu Pyrrusa, stąd musi budzić oczywisty sceptycyzm. Źródła nie wiążą narodzin Pyrrusa z jakimiś spektakularnymi, cudownymi wydarzeniami, które zwykle towarzyszyły przychodzeniu na świat wielkich postaci. Plutarch pisze, że wrogowie Ajakidesa poszukiwali również małego Pyrrusa. Chłopiec został wykradzony przez grupę ludzi (Plut. *Pyrrh.* 2.1; Iust. 17.3.17). Plut. *Pyrrh.* 2.1 podaje nawet imiona dwóch osób – Androklejdesa i Angelusa – które miały dokonać wprowadzenia: ἐκκλέψαντες οἱ περὶ Ἀνδρόκλειδην καὶ Ἀγγελόν. W kluczowym momencie wyprawy życie Pyrrusowi ratuje człowiek imieniem Achilles (Plut. *Pyrrh.* 2.8). Występujące w opowieści imiona postaci demaskują jej legendarny wątek. Angelos, wyraźnie kojarzy się z czynnością przenoszenia (ἀγγελῶ) lub osobą zwiastuna oraz posłańca (ἄγγελος). *Onomastikon Epeirotikon* zamieszczony w dziele N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 796 określa osobę o imieniu Ἄγγελος jako *Molossian*, co aprobuje F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 31, dodając, że była to postać z otoczenia Ajakidesa. Za naiwną należy uznać wiarę, że osoba ratująca miała już samym swoim imieniem wyrażać chwalebny czynność, jaką było uratowanie późniejszego króla. Idąc tym tropem można mieć również uzasadnione wątpliwości co do autentyczności postaci Androklejdesa,

Co ciekawe Pausaniasz nie wypowiada się na temat wieku Pyrrusa. Przy okazji pierwszego odrestaurowania władzy w Epirze pisze, że po morderstwie na Alketasie Epiroci wprowadzili na tron Pyrrusa, który usiłował natychmiast objąć władzę królewską⁶⁰. Takie starania nie mogły być przecież właściwe dla jedenastoletniego dziecka. Jest to kolejna wskazówka, że Pyrrus musiał urodzić się wcześniej aniżeli w 319 roku p.n.e. Pausaniasz oczywiście wiedział, że chodzi o młodego władcę, co zresztą wyraża się w jego sugestjach odnoszących się do tego, że władca był jeszcze niedoświadczony. Mowa jest jednak o młodzieńcu, absolutnie jednak nie o dziecku. Młodzieniec mógł zatem rozumieć i realizować politykę zmierzającą do umocnienia Epiru. Innym problemem oczywiście pozostaje kwestia, czy był w tych poczynaniach w pełni niezależny.

W obliczu sugerowanego już wielokrotnie braku konkretnych informacji na temat okresu panowania Pyrrusa w Epirze, z pomocą w wyciąganiu wniosków muszą przyjść dane źródłowe dotyczące utracenia przez Pyrrusa władzy. Plutarch pisze, że kiedy władca wyjechał na wesele jednego z synów Glaukiasza, w Epirze rozpoczęły się rozruchy, w wyniku których Pyrrus musiał opuścić swoją ojczyznę⁶¹. Według świadectwa zachowanego u Pausaniasza rebelia roku 302 p.n.e. miała być efektem prowokacji, w której brały udział siły związane z polityką realizowaną przez Kassandra. Z takim wytłumaczeniem zgadza się większość uczonych⁶².

Oczywiście źródła prezentują również alternatywę dla wskazówki Pausaniasza. Dzieło Plutarcha przechowuje bowiem informację, wedle której sprawstwo przewrotu w Epirze przypisywane było Neoptolemosowi. Słusznie jednak w tym przypadku P. Lévêque wyraża pogląd, że informacja ta pozostaje jedynie wersją biografą z Cheronei⁶³.

towarzysza Angelosa [Ἐνδορκλείδης zob. *Onomastikon Epeirotikon*, w: N. G. L. Hammond, *Epirus*, s. 797 (*Molossian*); por. F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 29]. Nie zmienia to jednak faktu, że nie cała ta historia jest propagandowym wymysłem [źródło Plutarcha musiało wykazywać dobrą znajomość realiów epoki, o której opowiadało, co także znajduje potwierdzenie w imionach, np. inskrypcja wzmiankująca Hippiasza – Molossyjczyka, będącego mieszkańcem Ambrakii: Ἰππία (...) Μολοσσῶτι ἐν Ἀμπρα[κίαι οἰκέων]τι, P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 94 ; por. D. Kienast, *Pyrrhos von Epeiros*, kol. 115; F. Sandberger, *Prodopographie*, s. 114; P. Cabanes, *L'Épire de la mort de Pyrrhos a la conquête romaine (272–167 av. J. C.)*, Paris 1976, s. 183], wykreowane są bowiem tylko niektóre jej elementy, celem wyeksponowania działania τύχη, stanowiącej siłę chroniącą Pyrrusa, zob. F. Allegre, *Etude sur la déesse grecque Tyché*, Lyon 1889. Dalsze argumenty dotyczące zaniżenia wieku Pyrrusa dla celów propagandowych zob. M. Wolny, *Controversies*, s. 186–187. Pogląd o cudownym uratowaniu Pyrrusa ugruntowany jest również w kulturze, o czym świadczy obraz pędzla Nicolasa Poussina (1594–1665). Motywem przewodnim tego znajdującego się w Muzeum Narodowym w Lwryże płótna *Le jeune Pyrrus sauvé* jest dramatyczna scena, w centrum której znajduje się niemowlę podawane przez niewiasty w ręce silnego mężczyzny, zob. A. B. Nederlof, *Pyrrhus van Epirus*, s. 30.

⁶⁰ Paus. 1.11.5.

⁶¹ Plut. *Pyrrh.* 4.1–2; Paus. 1.11.5; P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 104–105.

⁶² Paus. 1.11.5; R. Schubert, *Geschichte des Pyrrhos*, s. 110; C. Klotzsch, *Epeirotische Geschichte bis zum Jahre 280 v. Chr.*, Berlin 1911, s. 134; P. Garoufalas, *Pyrrus King of Epirus*, s. 222.

⁶³ Plut., *Pyrrh.* 5.3; P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 117–118.

Lata 307–302 p.n.e. wiążą się zatem z raczej umownym panowaniem Pyrrusa nad Epirem. Powyższy przykład pokazuje, że młody władca, mimo że świadomy był tego, co się dzieje, nie kontrolował jeszcze w pełni sytuacji – szczególnie w odniesieniu do wewnętrznych spraw w Epirze. Z dużą rezerwą można w tym miejscu zaryzykować twierdzenie, że możliwe jest potraktowanie przez Pyrrusa Epiru jako chwilowej przystani w bardziej dalekosiężnych planach. Panowanie Pyrrusa w Epirze w latach 307–302 p.n.e. stanowi charakterystyczny przykład, że dla dalszego wzmocnienia swojej pozycji Pyrrus będzie musiał poszukać sobie silniejszego sojusznika, aniżeli karmiony sentymentami z dzieciństwa dwór Glaukiasza.

Polityczne i dynastyczne uwarunkowania sojuszu Pyrrusa z Demetriosem Poliorketesem

Czas spędzony przez Pyrrusa poza ojczyzną obfitował w wydarzenia o istotnym wpływie na ustanowienie pozycji władcy, który nie chciał rezygnować ze swojego dziedzictwa w Epirze. Wydaje się, że Pyrrus zdał sobie sprawę z niestabilnej sytuacji w jego ojczyźnie i wynikającej z tego konieczności zaangażowania większych sił, celem utrzymania władzy. Nie mogło się to odbyć w oparciu o siły wewnętrzne. Naturalną koniecznością stało się więc poszukiwanie odpowiedniego sojusznika.

Powrót do Ilirii nie wchodził w grę, albowiem tamtejsza władza, zapewne w tym okresie pozbawiona charyzmatycznego króla w osobie Glaukiasza, przestała już być liczącą się siłą. Pyrrusowe aspiracje kazały mu zapewne z nostalgią spoglądać na potęgę, którą reprezentował w owym czasie Antygon Monofthalmos⁶⁴.

Niemniej jednak z dzisiejszej perspektywy możemy śmiało powtórzyć za R. Billowsem, że dzieło Antygona mogło budzić pewien respekt. Ponadto było ono ukierunkowane na zabezpieczenie syna Antygona – Demetriosia Poliorketesa, który właśnie w tym momencie wkraczał na arenę dziejów. Jeśli dobrze zastanowić się nad kontekstem politycznym tamtego okresu, jest jasne, że Pyrrus nie miał czego szukać po stronie koalicji zawartej przeciwko Antygonowi. Z punktu widzenia innych jej udziałowców, Pyrrus miał status banity i stawał się jeszcze jednym potencjalnym kandydatem do podziału planowanej zdobyczy. Z osobistej perspektywy Epiroty sojusz z Demetriosem, lokalizujący go w obozie Antygona, był przedsięwzięciem ryzykownym, jednak mógł mimo wszystko wydawać się znacznie bardziej intratny, aniżeli pozostawanie drugorzędnym graczem potężnej koalicji.

W tym miejscu należy poświęcić nieco uwagi Demetriosowi. Współczesna literatura naukowa nie zawiera zbyt wielu opracowań na temat tej postaci, co pozostawia sporą

⁶⁴ Szczególnie chodzi tu o rok 303 p.n.e.

lukę w badaniach. Poglądowy artykuł J. Kaersta⁶⁵, trudno osiągalna dysertacja G. Elkelesa⁶⁶ i monografia autorstwa E. Manni⁶⁷, uzupełnione dyskutowaną już powyżej częścią dzieła C. Wehrili⁶⁸, sprawiają⁶⁹, że szereg problemów wciąż czeka na swojego badacza⁷⁰.

Niezwykle ambitny syn Antygonosa Monofthalmosa przeznaczony był do zdobycia schedy po Aleksandrze Wielkim. W tym też kierunku zmierzały zabiegi jego ojca. W pierwotnych relacjach źródłowych wykreowano dalece nieprzychylny wizerunek tej postaci. Ślady negatywnej oceny można rozpoznać w niektórych miejscach biografii autorstwa Plutarcha⁷¹. Znajduje się tam między innymi doniesienie, jakoby rozpustny Demetrios miał uczynić burdel z Akropolu⁷². Z pewnością w zapamiętanej charakterystyce znajduje się sporo przesady. Prywatne życie Demetriosia postrzegane przez pryzmat jego związku z podstarzałą heterą Lamią⁷³, było zapewne jedynie pretekstem do tworzenia niepoehlebnego wizerunku, który miał cechować przede wszystkim politycznego wroga koalicjantów sprzymierzonych przeciwko Antygonowi Monofthalmosowi.

Sojusz Pyrrusa z Demetriosem Poliorketesem wymagał istotnej regulacji prawnej. Znakomicie nadawało się do tego małżeństwo, w wyniku którego Demetrios stałby się szwagrem Pyrrusa⁷⁴. Ten posiadał bowiem siostrę Deidameię, pannę przeznaczoną niegdyś do ambitnego związku z Aleksandrem, synem Aleksandra Wielkiego, zrodzonym z Roksany. W tej sytuacji warto było wydać ową pannę za człowieka, który walczył o spadek po Aleksandrze.

Deidameia była najprawdopodobniej starszą siostrą Pyrrusa, co wnioskuje F. Sandberger na podstawie kolejności wymieniania potomków Ajakidesa i Fiti w genealogii zawartej w dziele Plutarcha⁷⁵. Uczony bardzo precyzyjnie, ale też i samowolnie przyjmuje za datę narodzin Deidamei rok 321 p.n.e., czego oczywiście nie należy traktować w sposób szczególnie zobowiązujący. Faktem jest jednak, że prezentowana u Plutarcha kolejność wymieniania potomków Ajakidesa może wskazywać na stosunek starszeństwa.

Generalnie rzecz ujmując jest to jednak słaby argument, bowiem – jak wykazał ostatnio D. A. Russel – Plutarch dowolnie obchodził się w swoim dziele z chronologią, pod-

⁶⁵ J. Kaerst, *Demetrios no. 33*, RE 4.2, 1901, kol. 2769 i n.

⁶⁶ G. Elkeles, *Demetrios der Städtebelegerer*, Breslau 1941 (Diss.).

⁶⁷ E. Manni, *Demetrio Poliorkete*, Roma 1951.

⁶⁸ C. Wehrili, *Antigone et Démétrios*, s. 102 i n.

⁶⁹ F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 72–89 (tamże też inne publikacje); R. A. Billows, *Kings & Colonists*, s. 33 i n.

⁷⁰ Według informacji uzyskanej przez autora niniejszego artykułu od prof. Tassilo Schmitta z Bremen Universität, obecnie w Niemczech powstaje taka biografia, w której należy pokładać pewne nadzieje.

⁷¹ Plut., *Dem.* 26.3.

⁷² Plut., *Dem.* 26.3.

⁷³ O. Murray, *Hellenistic Royal Symposia*, w: *Aspects of Hellenistic Kingship (Studies in Hellenistic Civilization VII)*, ed. P. Bilde, T. Engberg-Pedersen, L. Hannestad, J. Zahle, Aarhus 1996, s. 24.

⁷⁴ P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 105.

⁷⁵ Plut. *Pyrrh.* 1.7; F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 68.

porządkowując ją literackiej stronie swojej twórczości⁷⁶. W tym wypadku można jednak odwołać się do innego źródła. Justynus przekazuje informację, na podstawie której wyjaśnia się, że Deidameia istotnie mogła być starsza od swojego słynnego brata. Wprawdzie nie podaje tej informacji wprost, ale takie stwierdzenie jasno wynika z kontekstu jego informacji. Jak bowiem możemy skonstatować – w trakcie oblężenia Pydny w 317 roku p.n.e. panna ta jest wzmiankowana jako członkini świty towarzyszącej Olimpias. Informację o udziale córki Ajakidesa Justynus przekazał w słowach: *Deidamia, Aeacides regis filia*⁷⁷. Niejako *ex silentio* można wnioskować wiedzę autora streszczającego Pompejusza Trogusa, który wiedział, że określenie *puella* w odniesieniu do Deidamei byłoby już nie stosowne. Już wtedy mogła zatem być panną, zaś jej niedoszły małżonek – syn Aleksandra i Roksany – mógł być przecież od niej o kilka lat młodszy. W momencie zawierania małżeństwa z Demetriosem Poliorketesem panna nie musiała być wcale pierwszej młodości. Jednakże w świetle wspomnianego epizodu z Lamią, ten aspekt wcale nie musiał przeszkadzać Demetriosowi. Nie chodziło tu przecież o opiewanie młodzieńczych wdzięków, ale o wielką politykę. Zarówno planowane małżeństwo Deidamei z Aleksandrem, synem Roksany, jak i zawarty związek z Demetriosem miały charakter potwierdzający mariaż polityczny. W świetle powyższego wydaje się uzasadnione przypuszczenie, że Deidameia mogła urodzić się znacznie przed 323 rokiem p.n.e.

W kwestii celów przypieczętowania układu małżeństwem można oczywiście rozważać różne warianty, jak chociażby podniesione przez W. W. Tarna usposobienie Pyrrusa zainteresowanego wojną, skąd oczywiście niedaleko już do wyprowadzenia teorii działalności Epiroty mającej charakter politycznego awanturnictwa⁷⁸. Dokonując jednak chłodnej kalkulacji należy zwrócić uwagę na fakt obopólnej korzyści tego układu. Pyrrus jako młody i niemal nieznany jeszcze nikomu, a ponadto jawiący się jako dość efemeryczny władca Epiru, z pewnością nie miałby szans na zaznaczenie swojej wyrazistej pozycji w szerokim sojuszu zawieranym przeciwko Antygonowi. P. Garoufalias zwrócił ponadto uwagę na użyteczny dla Demetriosa aspekt małżeństwa. Związek ten mógł przyczynić się do umocnienia związków Antygonidów z plemieniem Molossów, co miało istotne znaczenie w tworzeniu zaplecza przeciwko siłom Kassandra⁷⁹. Sojusz z Demetriosem wymagał jednak od Pyrrusa zaangażowania i poświęcenia.

W roku 302 p.n.e. zawiązała się koalicja czterech sukcesorów Aleksandra Wielkiego, wymierzona przeciwko rosnącej potędze Antygona Monofthalmosa. Działający w jej obrębie Lizymach, Seleukos, Kassander oraz Ptolemeusz dążyli do defini-

⁷⁶ C. Stolz, *Zur relativen Chronologie der Parallel-biographien Plutarchs*, Lund 1929; D. A. Russel, *On Reading Plutarch's Lives*, w: *Essays on Plutarch's Lives*, ed. B. Scardigli, Oxford 1995, s. 76.

⁷⁷ Diod. 19.35.3–4; Iust. 14.6.3; F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 165.

⁷⁸ W. W. Tarn, *The New Hellenistic Kingdoms*, s. 83.

⁷⁹ P. Garoufalias, *Pyrrus King of Epirus*, s. 20. Kassander miał w roku 302 p.n.e. zmobilizować 29 tys. piechoty i 2 tys. jazdy, co było poważną siłą, zob. Diod. 20.110.3 i n.; por. R. A. Billows, *Kings & Colonists*, s. 209.

tywnej rozprawy⁸⁰. W istocie, jak podkreśla C. Klotzsch, sytuacja Antygona była już z góry przesądzona⁸¹. Do ostatecznej konfrontacji doszło pod Ipsos we Frygii w 301 p.n.e.⁸². Pyrrus wziął osobisty udział w bitwie, która ostatecznie miała istotne znaczenie dla podniesienia jego prestiżu.

Udział Pyrrusa w bitwie pod Ipsos (301 p.n.e.) – konsekwencje śmierci Antygona

Rekonstrukcja przebiegu bitwy pod Ipsosem opiera się przede wszystkim na relacji Diodora⁸³ oraz *Demetriosie* Plutarcha⁸⁴. Badania standardowo dotyczą uściśleń dotyczących pola bitwy⁸⁵, a także analizują szczegóły przebiegu starcia⁸⁶. Udział Pyrrusa w bitwie pod Ipsosem został natomiast poświadczony przez Plutarcha w odnośnej biografii Epirotów⁸⁷ i stanowi raczej przyczynek do rozważań nad wykreowanym w literaturze obrazem bohatera.

Roztrząsanie kwestii dotyczącej możliwości odniesienia zwycięstwa przez Antygona należy zostawić gabinetowym strategom⁸⁸. Zapewne Pyrrus przystępując do tej bitwy musiał również czynić jakieś kalkulacje, licząc się z możliwością przegranej. Być może nie takie było założenie finału konfrontacji z koalicją, jednak Epirota został zauważony, zaistniał na arenie szerszej polityki, czyniąc jednocześnie istotny krok w kierunku wypromowania swojej osoby jako dowódcy poważnej siły militarnej. Oczywiście w sferze dalszych spekulacji pozostaje pytanie, czy Pyrrus właśnie w bitwie pod Ipsosem nabył niezbędnego doświadczenia wojennego. *Ex silentio* wnioski taki byłby tylko w części uprawniony, albowiem z milczenia źródeł możemy przecież także wnioskować, że z dziesięcioletniego pobytu na dworze Glaukiasza Pyrrus mógł również wynieść jakieś nauki.

Wydaje się bezspeczne, że późniejsza działalność propagandowa prowadzona w otoczeniu Pyrrusa, kreująca właściwy obraz władcy Epiru, uczyniła użytek z jego rzeźmowego bohaterstwa. Sytuacja ta znajduje oczywiście odzwierciedlenie w relacji biografii z Cheronei. Plutarch przekazuje informację, wedle której Ajakida pobił nieprzyjaciół

⁸⁰ R. A. Billows, *Kings & Colonists*, s. 33 in.

⁸¹ C. Klotzsch, *Epeirische Geschichte*, s. 135–136; P. Garoufalios, *Pyrrus King of Epirus*, s. 22.

⁸² A. B. Nederlof, *Pyrrhus van Epirus*, s. 39.

⁸³ Diod. 21.1–4b.

⁸⁴ Plut. *Dem.* 28.1–29.3.

⁸⁵ E. Honigmann, *Sur quelques évènements d'Asie Mineure*, Byzantion 10, 1935, s. 647–651; C. Wehrli, *Antigone et Démétrios*, s. 70; A. Mehl, *Seleukos Nikator und sein Reich*, Leuven 1986, s. 203; R. A. Billows, *Antigonos The One-Eyed*, s. 181.

⁸⁶ H. H. Scullard, *The Elephant in the Greek and Roman World*, London 1976, s.97–98; B. Bar-Kochva, *The Seleucid Army*, Cambridge 1976, s. 107; R. A. Billows, *Antigonos the One-Eyed*, s. 181–184.

⁸⁷ Plut. *Pyrrh.* 4.4.

⁸⁸ Por. W. W. Tarn, *Hellenistic Military and Naval Developments*, Cambridge 1930, s. 68–69.

i wspaniale wyróżnił się pośród walczących⁸⁹. Naturalnie, akcentowane przez pisarza z Cheronei męstwo i dzielne zachowanie na polu bitwy miało zapewne pozwolić na rozpoznanie podobieństw Pyrrusa względem Aleksandra Wielkiego. P. Garoufalias w sposób egzaltowany pisze, że Pyrrus po raz pierwszy zaznał smaku chwały i mógł poznać swoją wartość⁹⁰. Jest to oczywiście założenie bardzo współczesne. Trzeba bowiem przyznać, że Epirota jako krewny Aleksandra Wielkiego nie mógł z tego tytułu cierpieć na brak motywacji i niedowartościowanie.

Nie jest wykluczone, że ocena udziału Pyrrusa w bitwie pod Ipsosem koresponduje również z innym miejscem dzieła Plutarcha, które odnosi się również do wątku dzielności Pyrrusa. Jak przekazuje autor z Cheronei, Epirota został wysoko oceniony przez osobę, którą Plutarch określił jako 'Αντίγονος⁹¹. Opinie uczonych na temat, kim był ów Antygon, są podzielone. G. N. Cross przyjmuje, że tą osobą był Antygonos Monofthalmos⁹², podczas gdy W.W. Tarn optował za Antygonosem Gonatasem, co również podtrzymywał P. Lévêque: *c'est certainement Gonatas*⁹³. Drugie rozwiązanie jest bardziej przekonujące wobec faktu, że Antygon Jednooki nie miałby czasu na wyrażenie swojej opinii, z tej prostej przyczyny, że pod Ipsosem zginął. Z drugiej strony teorie te są skutkiem zbyt dużej ufności w historyczny walor pracy Plutarcha⁹⁴. Zauważmy, że autor z Cheronei niemal po każdej bitwie komplementuje zachowanie swojego bohatera, czego przykładem może być chociażby starcie pod Herakleją⁹⁵. Mamy tu najpewniej do czynienia z motywem apokryficznym. Plutarch oddaje głos jednemu ze swoich bohaterów, aby w ten sposób zasugerować rosnący prestiż Pyrrusa, a jednocześnie wynaleźć stosowny punkt inicjalny w jego karierze. Temu też z pewnością służy podkreślenie młodocianego wieku Pyrrusa (μειράκιον ὄν ἔτι)⁹⁶, które jest konsekwencją przyswojenia wersji o narodzinach Pyrrusa i jego cudownym uratowaniu. Inicjalny punkt życia Pyrrusa koresponduje w sensie konceptualnym z inicjalnym punktem jego kariery, w efekcie przyczyniając się do przygotowania gruntu pod całą działalność Epiroty. Bez wątpienia jedynie w tym szerszym

⁸⁹ Plut. *Pyrrh.* 4.4–5.

⁹⁰ P. Garoufalias, *Pyrrus King of Epirus*, s. 223.

⁹¹ Plut. *Pyrrh.* 8.4.

⁹² G. N. Cross, *Epirus. A Study*, s. 55; P. Garoufalias, *Pyrrus King of Epirus*, s. 223.

⁹³ W.W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, Oxford 1913, s. 115; P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 106.

⁹⁴ Podstawy stworzonych przez Plutarcha opowieści, zarówno tych opiewających męstwo Pyrrusa w bitwie pod Ipsos, jak i dotyczących specyficznej oceny, której autorstwo starano się powiązać z Antygonosem Gonatasem, mogą pochodzić od Proksenosa (zob. V. La Bua, *Prosseno e gli ὑπομνήματα Πύρρου*, *Terza Miscelanea Graeca e Romana. Studi Publicati dall' Istituto Italiano per la Storia Antica*, 21, Roma 1971, s. 27–28; M. Wolny, *Współczesne badania nad Pyrrusem*, s. 210) i zawierają elementy retoryki, które Plutarch bardzo często wykorzystuje w swoich biografiach. Przykładem jest chociażby słynna rozmowa Aleksandra z Gymnosofistami zob. Plut. *Alex.* 64.1 i n.; J. M. Mossman, *Tragedy and Epic in Plutarch's Alexander*, w: *Essays on Plutarch's Lives*, ed. B. Scardigli, Oxford 1995, s. 223.

⁹⁵ Plut., *Pyrrh.* 17.10.

⁹⁶ Plut. *Pyrrh.* 4.4.

kontekście należy rozumieć wypowiedź Antygona, wedle którego najlepszym strategiem będzie Pyrrus, o ile dożyje starszego wieku (*ὄν γηράσῃ*)⁹⁷.

Wróćmy jednak do politycznej wymowy efektów bitwy, w której klęska strony reprezentowanej przez protektorów Pyrrusa mogłaby nakazywać redefinicję sympatii Ajakidy. W biografii Demetriosia Plutarch opiewa bohaterskie stanowisko Thoraksa z Larissy⁹⁸, który trwa przy ciele poległego Antygona. Znamienne, że tej roli nie odgrywa Pyrrus – tak hołubiony w poświęconej mu biografii, a już w ogóle nie wspomniany w *Demetriosie* Plutarcha. Nie stanowi to oczywiście jeszcze powodu żeby sądzić, że Pyrrus mógł zmienić front. W zaistniałej sytuacji zmiana sojusznika uczyniłaby Epirotę niewiarygodnym i w istocie odsłaniałaby awanturniczy aspekt jego działalności⁹⁹. Wymowa obydwu biografii bezsprzecznie jednak rzuca pewne światło na pragmatyzm Pyrrusa – trwanie przy sojuszach dyktowanych okolicznościami. Być może Plutarch znając stanowisko źródeł celowo ukrył między wierszami głębszą prawdę: opiewając Thoraksa z Larissy, pragnął podkreślić, że Pyrrus nie chciał umierać za Antygona.

Dalszy bieg wydarzeń wskazuje, że Pyrrus nie opuścił Demetriosia, co także zapewne poddyktowane było pragmatyzmem. Czuwał nad miastami w Helladzie, które zostały mu powierzone przez Demetriosia¹⁰⁰. Niestety, krótka wzmianka w dziele Plutarcha na ten temat nie posiada stosownej paraleli, stąd w istocie trudno ocenić, nad którymi miastami Pyrrus miał rozciągać swoją kontrolę¹⁰¹. Stan ten nie mógł jednak trwać długo w obliczu podpisania pokoju pomiędzy Demetriosiem a Ptolemeuszem I Soterem¹⁰².

Konsekwencje bitwy pod Ipsosem (301 p.n.e.) – Pyrrus na dworze Ptolemeusza I Sotera

Konsekwencją bitwy pod Ipsosem była konieczność porozumienia się głównych uczestników konfliktu. Z perspektywy Demetriosia było sprawą najzupełniej oczywistą, że stawianie dalszego oporu w tych warunkach byłoby krokiem wstecz w polityce, drastycznie zagrażającym jakiegokolwiek samodzielności Demetriosia. Z tego powodu zgoda na okrojowanie warunków przez władcę Egiptu była najlepszym z pozostałych jeszcze złych wyborów, na jakie musiał zdecydować się Antygonida. Na mocy postanowień po-

⁹⁷ Plut. *Pyrrh.* 8.4.

⁹⁸ Plut. *Dem.* 29.3.

⁹⁹ P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 106 uważa, że działanie to było umotywowane politycznymi kalkulacjami Pyrrusa. P. Garoufalas, *Pyrrus King of Epirus*, s. 223 dostrzega w tym natomiast również działanie czynników wynikających z cech osobowościowych Pyrrusa oraz dążenie do scementowania sojuszu poprzez związek Demetriosia z Deidameią. Argument wysunięty przez Lévêque'a jest wystarczający i nie ma potrzeby, aby uzupełniać go o sentymentalne motywy z dzieła Plutarcha.

¹⁰⁰ Plut. *Pyrrh.* 4.5.

¹⁰¹ Zdaniem H. Bengstona, *Die Strategie in der hellenistischen Zeit*, Bd. 1, Munich 1964, s. 165 i n. Pyrrus został wówczas στρατηγός ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος; D. Kienast, *Pyrrhos von Epeiros*, kol. 116.

¹⁰² Plut. *Dem.* 32.5; P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 107.

rozumienia pomiędzy Demetriosiem a Ptolemeuszem Pyrrus musiał udać się do Egiptu jako zakładnik władcy Egiptu¹⁰³ bądź uciekinier – sprawa nie jest bowiem jednoznaczna i komplikuje się z uwagi na zapis Pauzanasza, który tak właśnie widzi tę kwestię¹⁰⁴.

Informacja zapamiętana w dziele biografą z Cheronei jest jednak tak dalece ogólna i sensacyjna zarazem, że wymaga szczegółowego sprawdzenia kilku kwestii. Przede wszystkim należy postawić pytanie o prawny charakter pokoju podpisanego pomiędzy Demetriosiem a Ptolemeuszem I. Sprawą kontrowersyjną pozostają również teoretyczne możliwości poczynienia zapisu w odniesieniu do uczynienia Pyrrusa zakładnikiem władcy Egiptu. Niestety, trudność polega na konieczności bazowania na wysoce nieprecyzyjnej informacji Plutarcha, która mówi jedynie o zawarciu układu z Ptolemeuszem: καὶ συμβάσεων αὐτῶν γενομένων πρὸς Πτολεμαίων¹⁰⁵. Otwiera to oczywiście możliwość domniemania szeregu innych postanowień układu, które w tej konkretnej sytuacji musiały być równie istotne. C. Klotzsch słusznie zwrócił uwagę, że zawarcie układu nie mogło być jedynie czynnością prawną wyabstrahowaną z politycznego kontekstu epoki. Oznacza to, że w głębszym rozumieniu pojęcia συμβάσεις, odnoszącego się do owej umowy, należy również uwzględnić innych uczestników koalicji zawiązanej w roku 302 p.n.e. Bezwzględnie sygnatariuszami tego układu musieli zatem pozostawać Kassander i Seleukos¹⁰⁶.

Jeśli przyjąć powyższe założenie, to decyzje Ptolemeusza nie musiały być w pełni autonomiczne, także jeśli podejmowane były wobec Pyrrusa. W decyzjach tych mogła uwidaczniać się wola greckich sojuszników Ptolemeusza¹⁰⁷. Pewnego rodzaju romantycznym założeniem mogłaby być teza o potrzebie chwili wytchnienia, na której zależało uczestnikom konfliktu. Przesłankę tego rodzaju w minimalnym stopniu należałoby w kalkulować o tyle, że pewnym zagrożeniem dla szeroko rozumianej „stabilności” sytuacji w Grecji była rosnąca pozycja władcy Epiru. Być może powód był też inny i zgoła jeszcze ważniejszy, czyli konieczność zwolnienia tronu w Epirze dla Neoptolemosa, który był sojusznikiem Kassandra. Przypomina to układ szachowy, polegający na unieruchomieniu cennej figury. W takiej konfiguracji pojawia się jednak nieśmiertelne nomen omen pytanie, czy nie prościej byłoby zabić Pyrrusa? Dopiero to pytanie wyświeśla misterność kaskadowej układanki aranżowanej po bitwie pod Ipsosem. Powyższe rozważania wyraźnie wskazują, że Pyrrus był postacią niebezpieczną, ale przez to również niezmiernie cenną z punktu widzenia interesów wielkomocarstwowej polityki, która realizowana była w Aleksandrii.

¹⁰³ Plut. *Pyrrh.* 4.5; P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 107; D. Kienast, *Pyrrhos von Epeiros*, kol. 116.

¹⁰⁴ Paus. 1.11.5.

¹⁰⁵ Plut. *Pyrrh.* 4.5.

¹⁰⁶ Por. C. Klotzsch, *Epeirotische Geschichte*, s. 143.

¹⁰⁷ Na temat powiązań dworu Ptolemeusza ze światem hellenistycznym zob. W. Huss, *Ägypten im hellenistischer Zeit 332–30 v. Chr.*, Munich 2001.

Czy jednak takowe podejrzenie jest wystarczające, aby zgodzić się z informacją Plutarcha, który przekazał, że Pyrrus stał się zakładnikiem Ptolemeusza. Filologiczne rozważania nad zapisem występującym w dziele Plutarcha, niestety, skazane są na niepowodzenie. W istocie bowiem fraza ἔπλευσεν εἰς Αἴγυπτον ὁμηρέωσων nie wskazuje na rażący błąd stylistyczny. Oczywiście nigdy nie można wykluczyć późniejszej interpolacji, ale w omawianym przypadku takie podejrzenie przekreślałoby sens dalszych poszukiwań. Dociekania badaczy tej kwestii podsuwają rozmaite próby rozwiązań tego problemu, włącznie z przywołaną przez F. Sandbergera definicją jeniectwa wojennego, cytowaną za L. Lutterothem¹⁰⁸. Problemem dla współczesnego badacza jest fakt rozumienia definicji jeniectwa wojennego przez pryzmat dnia dzisiejszego, co w naturalny sposób musi powodować popadanie w aberracje. Dla starożytnych jeniectwo musiało wiązać się z nieco odmiennym rozumieniem prawnym. Przypadek sprowadzenia do Rzymu Polibiusza¹⁰⁹ jasno wskazuje, że elity świata starożytnego, stające się zakładnikami danego państwa, stanowiły jego kapitał i tak też były traktowane.

Można w tym miejscu rozważać kwestię jeniectwa Pyrrusa jako swoistego gwaranta wykonania przez Demetriosa postanowień pokojowych¹¹⁰. Jednakże zaprezentowany przez źródła pobyt Pyrrusa na dworze w Aleksandrii przeczy ewentualnej tezie o jakimkolwiek ultimatywnym traktowaniu egzystencji Epiroty¹¹¹.

Zupełnie inną wymowę posiada jednak informacja Pauzania, wedle której Pyrrus zbiegł do Ptolemeusza. Z zaprezentowanego przez Periegetę kontekstu wynika, że Pyrrus w obliczu zagrożenia ze strony wkraczających wojsk macedońskich, zmuszony był poszukać azylu u Ptolemeusza: Πύρρος δὲ ἐπίοντων Μακεδόνων ἐς Αἴγυπτον παρὰ Πτολεμαῖον ἀναβαίνει τὸν Λάγου¹¹². Wskazanie na siły macedońskie pośrednio może odnosić się do Kassandra, który – jak słusznie zauważył G. N. Cross – stał się protektorem Neoptolemosa, władcy panującego w Epirze podczas nieobecności Pyrrusa¹¹³. Kassander, jako że nie należał do szczególnych zwolenników romantycznych negocjacji, gotów był zrealizować ów wspomniany już powyżej *simple plan* i zwyczajnie pozbyć się Pyrrusa.

Zakładając jednak większą, acz wymuszoną okolicznościami finezję w działalności Kassandra można domniemywać, że pozostawienie przy życiu Pyrrusa stanowiłoby

¹⁰⁸ L. Lutteroth, *Der Geisel im Rechteben*, w: *Abhandlungen aus dem Staats- und Verwaltungsrecht*, Breslau 1922, s. 31: *die rechtmäßige körperliche Unterworfenheit eines Menschen unter die Gewalt eines anderen zum Zweck der Erzwingung eines diesem zustehenden Anspruchs*, cyt. za: F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 181.

¹⁰⁹ M.-R. Guelfucci, *Polybe le regard politique, la structure des Histoires et la construction du sens*, Cahiers des études anciennes 47, 2010, s. 329 i n.

¹¹⁰ Por. F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 182.

¹¹¹ Plut. *Plut.* 4.5 i n.

¹¹² Paus. 1.11.5.

¹¹³ G. N. Cross, *Epirus. A Study*, s. 106: *the circumstances of the time [shows] that he was a puppet in the hands of Cassander* (uzupełnienie M.W.).

pewien element nacisku na Neoptolemosa. Późniejsza historia stanowiłaby dowód na to, że tak właśnie mogło się stać¹¹⁴. Sprawą bezdyskusyjną jest oczywiście to, że dwór w Aleksandrii będą zapewniali kolekcjonerzy wpływowych figur politycznych, co także potwierdzi późniejsza historia. D. Kienast wyraził przekonanie, że Ptolemeusz przyjmując Pyrrusa na swój dwór zyskał tym samym właśnie znaczącą figurę polityczną, za pomocą której mógł brać udział w wydarzeniach rozgrywających się w północno-zachodniej części greckiego świata¹¹⁵.

Wracając jednak do Grecji – Kassander z jednej strony mógł zatem dążyć do odsunięcia Pyrrusa od władzy w Epirze – co wyrażało się w jego aktywności w działaniach ofensywnych na obszarze północno-zachodniej części świata greckiego, z drugiej zaś poprzez działania dyplomatyczne, będące efektem przymierza z roku 302 p.n.e., mógł wpływać na Ptolemeusza w kwestiach udzielenia Pyrrusowi gościny przez dwór w egipskiej Aleksandrii. Z punktu widzenia interesów Kassandra chodziło bowiem o czasowe wyłączenie cennej figury z owego metaforycznego pojedynku szachowego. Tego rodzaju uzasadnienia dalej jednak nie wyjaśniają kwestii podstawowej: czy Pyrrus został jeńcem wojennym Ptolemeusza, jak chciał Plutarch, czy też uciekł do władcy Egiptu, prosząc go polityczny azyl.

Jak wskazano powyżej, literalne poleganie na przekazie Plutarcha skazane jest na niepowodzenie. Plutarch w istocie napisał *ἔπλευσεν εἰς Αἴγυπτον ὀμηρεύσων*, ale trzeba to rozumieć w szerszym kontekście, i – rzec by można – w sposób nieco symboliczny. Pyrrus nie stał się bowiem zakładnikiem Ptolemeusza w sensie dosłownym, ale mógł zostać zakładnikiem jego idei politycznej. Ustalenie to w prosty sposób prowadzi do nadrzędnej kwestii, w której zawiera się pytanie o charakter relacji pomiędzy Ptolemeuszem a Pyrrusem, a tym samym także o możliwość zachowania autonomii w politycznych poczynaniach Epiroty. Tym samym zasygnalizowany został motyw Ptolemeusza, zaś wyrażonemu twierdzeniu trudno odmówić słuszności. W istocie Ptolemeusz odegra w karierze Pyrrusa swoją najważniejszą rolę w pomocy służącej odzyskaniu tronu w Epirze. Nim jednak to nastąpi, przyszły władca Epiru spędzi kilka lat na dworze w Aleksandrii.

Relacja Plutarcha, dotycząca pobytu Pyrrusa w Egipcie, wydaje się rzucać nieco więcej światła na problematyczną kwestię jego „jeniectwa”. Pisarz z Cheronei opowiada o tych wydarzeniach w tonie niemal sielankowym. Oto bowiem Pyrrus przebywa na dworze w Aleksandrii spędzając czas na ćwiczeniach w gimnazjonie i polowaniach. W tej niemal wczasowej atmosferze Pyrrus okazuje Ptolemeuszowi dowody swojej siły i wytrzymałości. W zamian traktowany jest jak gość cieszący się specjalnymi względami, które pozwalały mu nawet na wywyższanie się przed, jak to ujmuje Plutarch, niższymi

¹¹⁴ Zob. M. Wolny, *Pyrrhus' Return to Epirus and Neoptolemos' Death (296 B.C.)*, *Echa Przeszłości* 12, 2011, s. 7–13.

¹¹⁵ D. Kienast, *Pyrrhos von Epeiros*, kol. 116.

członkami świty królewskiej¹¹⁶. Naturalnie ostateczny kształt relacji Plutarcha jest wynikiem dosyć wiernego przyswojenia elementów propagandowych, pochodzących z dzieła Proksenosa¹¹⁷. Istotą rzeczy jest tutaj wskazanie, iż sława dworu Ptolemeusza I Sotera opromienia Pyrrusa. Przyszły władca Epiru wraz z władcą Egiptu, jak równy z równym, trenuje, dyskutuje i zaprawia się w polowaniach. Pomimo naturalnej dla pisarstwa Plutarcha koloryzacji obraz ten zasadniczo jest wiarygodny. Opis Plutarcha nie ma bowiem na celu jedynie anegdotycznego wskazania na wyrobienie dworskie Pyrrusa¹¹⁸, ale zmierza do wskazania na kolejny element powiązań dynastycznych. Tym razem dotyczą one powiązania małżeństwem dworu Ptolemeusza z osobą Pyrrusa. Podczas pobytu na dworze egipskim Pyrrus miał pojąć za żonę Antygonę, córkę Bereniki, żony Ptolemeusza. Ojcem Antygony był natomiast Filip, poprzedni mąż Bereniki. Antygoną miała być jedną z licznych potomstwa z poprzedniego związku Bereniki¹¹⁹. W dziele Pauzanasza zapamiętana została istotna informacja, która pozwala twierdzić, że Antygoną mogła być traktowana jak adoptowana córka Ptolemeusza I Sotera¹²⁰, co w kontekście starań Pyrrusa o budowę odpowiedniego zaplecza politycznego wydaje się szczególnie istotne. W dziele Plutarcha zawarta jest informacja, na podstawie której można przypuszczać, że Berenika miała istotny wpływ na zawiązanie się związku małżeńskiego pomiędzy Antygoną a Pyrrusem¹²¹.

Odnosnie do życiorysu Antygony nie ma, niestety, zbyt licznie zachowanych i dających się usystematyzować źródeł. Stąd spora część informacji musi polegać na hipotezach poszczególnych uczonych. F. Sandberger sugeruje, że Antygoną miała narodzić się w 324 roku, co pozwala twierdzić, iż była rówieśnicą Pyrrusa. Na przełomie lat 322/321 p.n.e. wraz z matką znalazły się w Egipcie¹²², gdzie siłą rzeczy Antygoną musiała wrosnąć w krajobraz dworu w Aleksandrii. Źródła, z których korzystał Plutarch, wskazują na zalety małżonki Pyrrusa, co pozwala w odnośnym opisie znowu zauważać rękę Proksenosa¹²³. Jak słusznie konstatuje G. Nenci, związek ten miał istotne znaczenie dla przypiecztowania sojuszu Pyrrusa z Ptolemeuszem¹²⁴. Można sądzić, że przymierze to odegrało niebagatelna rolę w zrealizowaniu przez Pyrrusa planu ponownego powrotu do Epiru.

¹¹⁶ Plut. *Pyrrh.* 5.6–7.

¹¹⁷ P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 109; por. F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 182.

¹¹⁸ Por. przypis 55.

¹¹⁹ Plut. *Pyrrh.* 4.7; Paus. 1.11.5.

¹²⁰ Paus. 1.11.5: καὶ οἱ Πτολεμαῖος γυναῖκά τ' ἔδωκεν ἀδελφῆν ὁμομητρίαν τῶν αὐτοῦ παίδων.

¹²¹ Plut. *Pyrrh.* 4.6. Na temat postaci żony Ptolemeusza I Sotera zob. U. Wilcken, *Berenike no. 9*, RE 3.1, Stuttgart 1897, kol. 282; F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 55–61; P. Garoufalias, *Pyrrus King of Epirus*, s. 23.

¹²² F. Sandberger, *Prosopographie*, s. 31.

¹²³ Plut. *Pyrrh.* 5.1.

¹²⁴ G. Nenci, *Pirro, aspirazioni egemoniche*, s. 88: *Sia il matrimonio con Antigone, figliastra di Tolmeo Lago, che quello successivo con Lanassa, figlia di Antigone, hanno un carattere ed un valore politico indiscutibile.*

Na temat pomocy Ptolemeusza I Sotera udzielonej Pyrrusowi w jego staraniach o odzyskanie władzy w Epirze mamy nieliczne wskazania źródłowe. Plutarch pisze, że poprzez fakt zawarcia małżeństwa z Antygoną, pozycja Pyrrusa wzrosła na tyle, że mógł on otrzymać pieniądze i pomoc wojskową (διεπρόξαστο χρήματα λαβῶν καὶ δύνανται) w celu odzyskaniu władzy królewskiej w Epirze¹²⁵.

Dzieło Pauzanasza przynosi dwie wzmianki na ten temat. W pierwszej z nich odnotowane zostało, że Ptolemeusz zmusił Pyrrusa do powrotu¹²⁶. Druga zaś wzmianka mówi, że wysłał go z powrotem, wsparłszy niezbędnymi siłami wojskowymi (στόλος)¹²⁷. Zasadniczą kwestię, która powstaje w wyniku lektury tych przekazów, stanowi pytanie o motywy, jakie skłoniły Ptolemeusza do udzielenia pomocy Pyrrusowi. D. Kienast wskazuje na szeroki kontekst okoliczności, w których Ptolemeusz nie musiał liczyć się z wolą Kassandra, co więcej mógł zająć wobec niego wrogie stanowisko¹²⁸. Wydarzenia, które rozegrały się później, wyszły temu naprzeciw, kiedy to w 299 roku p.n.e. Agatokles zadał Kassandrowi klęskę u Kororkyry¹²⁹. Porażka ta zachwiała pozycją Kassandra, co pozwoliło na korektę dotychczasowego układu sił. W tę sytuację wpisywał się powrót Pyrrusa do Epiru i jego dalsza działalność polityczna.

Wnioski końcowe

Źródła przynoszące informacje na temat początków działalności Pyrrusa układają się w pewnego rodzaju schemat, na podstawie którego w logiczny i uporządkowany sposób przedstawione zostały dzieje i rozwój kariery politycznej Epiroty. Bez wątplenia ten rysujący się schemat przywodzi na myśl istnienie prymarnego źródła, którego istotnym założeniem było utrzymanie takiej koherencji. Świadomość istnienia i właściwa analiza tego wzorca stanowi podstawę metodologii badań nad działalnością Pyrrusa. Według dostarczonych danych początek aktywności Pyrrusa został związany z działalnością władcy iliryskiego plemienia Taulantiów – być może mającego jakieś szczególne znaczenie w kompleksie etnosów północy greckiego świata. To powiązanie polityczne stanowiło wstęp do umieszczenia działań Pyrrusa rozwijających się w sojuszu z Antygonem Monofthalmosem i Demetriosem Poliorketesem, aby wreszcie skierować Epirotę na dwór Ptolemeusza, celem powiązania jego osoby z nowymi dynastami reprezentującymi kluczowe miejsce w strategiach politycznych okresu hellenistycznego¹³⁰. Symptomatyczny

¹²⁵ Plut. *Pyrrh.* 5.1.

¹²⁶ Paus. 1.6.8: κατήγαγε δὲ καὶ Πύρρον ἐς τὴν Θεσπρωτίδα ἤπειρον.

¹²⁷ Paus. 1.11.5: καὶ στόλω κατήγαγεν Αἰγυπτίων.

¹²⁸ D. Kienast, *Pyrrhos von Epeiros*, kol. 116.

¹²⁹ Diod. 20.2.1.

¹³⁰ Na temat polityki dynastycznej Ptolemeusza interesujące studium przedstawiła S. L. Ager, *Familiarity Breeds: Incest and The Ptolemaic Dynasty*, *The Journal of Hellenic Studies* 125, 2005, s. 1–28.

jest fakt, że każdorazowo akcentowano rodzinne powiązanie Pyrrusa z nowymi sojusznikami – czy to dokonujące się poprzez adopcję, czy poprzez małżeństwa.

Stan zachowania informacji źródłowych nie pozwala jednak rozwiązać zasadniczych wątpliwości dotyczących losów ewentualnego protektoratu Ptolemeusza I Sotera nad Pyrrusem, co otwiera nowy problem badawczy, który doprowadził do powstania atrakcyjnej hipotezy, lansowanej głównie przez W. W. Tarna i G. Nenciego, wedle której Ptolemeusz zachował takową zwierzchność nad Pyrrusem¹³¹. W tej sprawie ciekawe rozważania podjął S. Kondis. Badacz przede wszystkim uporządkował dotychczasową dyskusję, którą wzbogacił spostrzeżeniami wynikającymi z odmiennej od analizy tekstów źródłowych perspektywy badawczej. Kondis podjął bowiem temat relacji pomiędzy Pyrrusem a władcą Egiptu w ramach studiów nad ekonomiczną i monetarną polityką Ptolemeusza I Sotera. Uczony wyszedł z założenia, że zbadanie wpływu polityki zagranicznej na decyzje finansowe podejmowane przez dwór w Aleksandrii mogą być jedną z dróg prowadzących do oświetlenia wspomnianych relacji¹³². W jednej z tez zawartych w tym cennym studium, jakkolwiek powielającej truizm dotyczący dbałości Ptolemeusza I Sotera o kwestie ekonomicznej niezależności Egiptu¹³³, podniesiono czynnik zagrożenia tej części starożytnego świata. Poczucie zagrożenia w Egipcie mogło wynikać ze zrozumienia stopnia aspiracji sukcesorów Aleksandra, w obrębie których mieściło się również państwo Ptolemeuszów¹³⁴. Z tego powodu naturalna była konieczność poszukiwania odpowiedniego antidotum. Działalność Pyrrusa w Grecji po powrocie z Egiptu wzajemnie uzupełnia się z celami politycznymi Ptolemeusza, czego przykładem jest chociażby stanowisko Epiroty wobec Demetriosa Poliorketesza. W prezentowanej tezie nie ma zatem zasadniczej sprzeczności z występującymi w nauce twierdzeniami obrońców autonomii Pyrrusa w decyzjach politycznych¹³⁵. A zatem problem swoimi początkami tkwiący w wydarzeniach lat 307–301 p.n.e. ma swoje konsekwencje w okresie późniejszym, sprowadzając je do ważkich rozważań odnoszących się do podległości Pyrrusa względem wpływów politycznych, by nie rzec – nacisków, płynących z dworu w Aleksandrii¹³⁶.

¹³¹ W. W. Tarn, *Antigonos Gonatas*, Oxford 1913; G. Nenci, *Pirro, aspirazioni egemoniche*, s. 92 in.

¹³² S. Kondis, *New Thoughts on the Relations between Pyrrhus and Ptolemy I*, w: *The Age of Pyrrhus. Archeology, History and Culture in Early Hellenistic Greece and Italy*. Proceedings of an international Conference held at Brown University, April 8th-10th, 1988, ed. T. Hackens, D. Holloway, R. R. Holloway, G. Moucharte, Louvain-la-Neuve 1992, s. 73 in.

¹³³ G. Höbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, London 2001.

¹³⁴ S. Kondis, *New Thoughts on the Relations*, s. 76.

¹³⁵ Da najbardziej zagorzałych obrońców teorii autonomicznej polityki Pyrrusa zalicza się P. Lévêque, *Pyrrhos*, s. 651–664; por. S. Kondis, *New Thoughts on the Relations*, s. 76.

¹³⁶ Starając się zbilansować zasugerowane stanowiska nauki, należy wyważyć wszystkie elementy, skutkiem czego jest kompromisowe przypuszczenie, wedle którego Pyrrus mógł być jednym z elementów gry politycznej prowadzonej przez Ptolemeusza I Sotera, co wynikało ze specyfiki warunków sojuszu, pomoc udzielona Pyrrusowi przez monarchię w Egipcie nie mogła być jednak aktem zmierzającym do ustalenia podległego sobie władcy, czuwającego nad właściwym przebiegiem polityki w świecie greckim.

Teoretycznie możliwe „sterowanie” działalnością Pyrrusa byłoby szczególnie ważne, gdy pod uwagę weźmiemy najazd Pyrrusa na Italię¹³⁷.

Biorąc pod uwagę ten bardzo istotny element późniejszej polityki międzynarodowej, trzeba ponadto zauważyć, że Pyrrus miał szczęście dorastać w czasach, gdy jego rodzinne związki z Aleksandrem Wielkim czyniły z niego intratną partię do rozszerzania wpływów dynastycznych. Energia i determinacja Pyrrusa, podsycana zapewne ze strony wszystkich sojuszników, miała wkrótce popchnąć go do najbardziej śmiałego wyczynu, którym było włączenie się w wojnę Rzymu z Tarentem. Wzorowana na Aleksandrze Wielkim epopeja miała wkrótce rozegrać się w zachodniej części basenu Morza Śródziemnego i bez wątpienia poza osobistą ambicją głównego bohatera, była uzasadnionym procesem, sterowanym przez świat hellenistyczny, w którym Pyrrus znajdował swoje ideologiczne i dynastyczne umocowanie.

Bibliografia

- Ager S. L., *Familiarity Breeds: Incest and The Ptolemaic Dynasty*, „The Journal of Hellenic Studies” 125, 2005, s. 1–28.
- Allegre F., *Etude sur la déesse grecque Tyché*, Lyon 1889.
- Andreotti R., *Die Weltmonarchie Alexanders des Großen*, „Saeculum” 8, 1957, s. 120–166.
- Badian E., *Alexander the Great and Unity of Mankind*, „Historia” 7, 1958, s. 425–444.
- Badian E., *Glaukias (Γλαυκίας) no. 2*, „Der Neue Pauly” 4, Stuttgart 1998, kol. 1089.
- Badian E., *Kassandros (Κάσσανδρος)*, „Der Neue Pauly” 6, Stuttgart 1999, kol. 319.
- Baldry H. C., *The Unity of Mankind in Greek Thought*, Cambridge 1965.
- Bengston H., *Die Strategie in der hellenistischen Zeit*, Bd. 1, Munich 1964.
- Beloch K. J. *Griechische Geschichte*, Bd. 4.2, Berlin 1927.
- Billows R. A., *Antigonos The One-Eyed and The Creation of The Hellenistic State*, London 1990.
- Bosworth A. B., *The Legacy of Alexander. Politics, Warfare, and Propaganda under the Successors*, Oxford 2002.
- Briant P., *Antigone le Borgne*, Paris 1973.
- Brodersen K., *Zerfall des Alexanderreich*, w: *Kleines Wörterbuch des Hellenismus*, Hrsg. H. H. Schmitt, E. Vogt, Wiesbaden 1988.
- Bursian C., *Geographie von Griechenland*, Bd. I, Leipzig 1862.
- Boyaval B., *Claude Wehrlii, Antigone et Démétrios*, Publications de l’ Institut d’ Histoire de la Faculte des Letters de l’ Univerte de Geneve, Collection < Etudes et Documents >, vol. V, Droz, Geneve, 1968, 265 pp., „Syria” 47, 1970, s. 203–206.

¹³⁷ Skądinąd wiemy, że Pyrrus nie był pierwszym, który skonfliktował się z Rzymianami wykorzystując wezwanie Tarentu, zob. G. A. Gianelli, *L’ intervento di Archidamo e di Alesandro di Molosso in Magna Grecia*, *Critica Storica* 8, 1969, 1–22; R. Werner, *Alexander der Molosser in Italien*, w: *Zu Alexander der Grosse*. Festschrift G. Wirth zum 60. Geburtstag am 9.12. 86, Hrsg. W. Will, Amsterdam 1987, s. 335–390.

- Cabanes P., *L'Épire de la mort de Pyrrhos a la conquête romaine (272–167 av. J. C.)*, Paris 1976.
- Carcopino J., *Pyrrhus, conquérant ou aventurier?*, w: *Profilis de conquérants*, ed. J. Carcopino, Paris 1961, s. 11–108.
- Cloché P., *Remarques sur politique d'Antigone le Borgne a l'égard des cités grecques*, „L' Antiquité classique” 17, 1948, 101–118.
- Cross G. N., *Epirus. A Study in Greek Constitutional Development*, Cambridge 1932.
- Ehrenberg V., *Polis und Imperium. Beiträge zur Alten Geschichte*, Stuttgart 1965.
- Elkeles G., *Demetrios der Städtebelegerer*, Breslau 1941 (Diss.).
- Errington R. M., *Historia świata hellenistycznego 323–30 p.n.e.*, Kraków 2008.
- Flacelière R., Chambry È., *Vie de Pyrrhos-Notice*, w: *Plutarque Vies*, t. VI, Paris, 1971, s. 1–23.
- Fontana M. J., *Le lotte per la succasione di Alessandro Magno dla 323 al 315*, Palermo 1960.
- Garoufalias, *Pyrrhus, King of Epirus*, London 1979.
- Gianelli G. A., *L'intervento di Archidamo e di Alessandro di Molosso in Magna Grecia*, „Critica Storica” 8, 1969, 1–22.
- Gehrke H.-J., *Aleksander der Große – Welterkundung als Welteroberung*, „Klio” 93, 2011, s. 59–64.
- Goukowsky P., *Essai sur les origines du mythe d'Alexandre (336–270 av. J.-C.)*, Vol. 1–2, Nancy 1978–1981.
- Griffith G. T., *The Mercenaries of the Hellenistic World*, Cambridge 1935.
- Guelfucci M.-R., *Polybe le regard politique, la structure des Histoires et la construction du sens*, Cahiers des études anciennes” 47, 2010, s. 329–357.
- Hackel B., *The Last Days and Testament of Alexander the Great*, Stuttgart 1988.
- Hammond N. G. L., *Epirus. the Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas*, Oxford 1967.
- Höbl G., *A History of The Ptolemaic Empire*, London 2001.
- Honigmann E., *Sur quelques évêchés d'Asie Mineure*, „Byzantion” 10, 1935, s. 647–651.
- Hornblower J., *Hieronymus of Cardia*, Oxford 1981.
- Huss W., *Ägypten im hellenistischer Zeit 332–30 v. Chr.*, Munich 2001.
- Kaerst J., *Demetrios no. 33*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft” 4.2, 1901, kol. 2769 i n.
- Kienast D., *Pyrrhos von Epeiros*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft” Hlbd 47, Stuttgart 1963, kol. 108–165.
- Klotzsch C., *Epeirische Geschichte bis zum Jahre 280 v. Chr.*, Berlin 1911.
- Kondis S., *New Thoughts on the Relations between Pyrrhus and Ptolemy I*, w: *The Age of Pyrrhus. Archeology, History and Culture in Early Hellenistic Greece and Italy*. Proceedings of an international Conference held at Brown University, April 8th-10th, 1988, ed. T. Hackens, D. Holloway, R. R. Holloway, G. Moucharte, Louvain-la-Neuve 1992, s. 73–82.
- La Bua V., *Prosseno e gli ὑπομνήματα Πύρρου*, „Terza Miscelanea Greca e Romana. Studi Pubblicati dall' Istituto Italiano per la Storia Antica”, 21, Roma 1971.

- Lane Fox R., *Alexander der Grosse. Eroberer der Welt*, Stuttgart 2004.
- Laronde A., *Claude Wehrli, Antigone et Démétrios*, Librairie Droz, 1968. 1 vol (Institut d'Histoire de la Faculte des Letters de l'Univerte de Geneve. Etudes et Documents 5), R. Lane Fox, *Alexander der Grosse. Eroberer der Welt*, Stuttgart 2004. L'antiquite classique" 39, 1970, s. 300–301.
- Lenk T., *Molossi (Μολοσσοί)*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft”, Hlbd. 31, Stuttgart 1933, kol. 15–25.
- Lévêque P., *Pyrrhos*, Paris 1957.
- Lutteroth L., *Der Geisel im Rechtleben, w: Abhandlungen aus dem Staats- und Verwaltungsrecht*, Breslau 1922.
- Manni E., *Demetrio Poliorcete*, Roma 1951.
- Mehl A., *Seleukos Nikator und sein Reich*, Leuven 1986.
- Mommsen Th., *Romische Geschichte*, Bd. I, Berlin 1856.
- Mossmann J. M., *Tragedy and Epic in Plutarch's Alexander*, w: *Essays on Plutarch's Lives*, ed. B. Scardigli, Oxford 1995.
- Murray O., *Hellenistic Royal Symposia*, w: *Aspects of Hellenistic Kingship* („Studies in Hellenistic Civilization" 7), ed. P. Bilde, T. Engberg-Pedersen, L. Hannestad, J. Zahle, Aarhus 1996.
- Nederlof A. B., *Pyrrhus van Epirus*, Amsterdam 1978.
- Nenci G., *Pirro, aspirazioni egemoniche ed equilibrio mediterraneo*, Torino 1953.
- Pająkowski W., *Die Illyrier. Illyrii Proprie Dicti. Geschichte und Siedlungsgebiete. Versuch einer Rekonstruktion*, Poznań 2000.
- Reuss F., *König Arybbas von Epeiros*, „Rheinisches Museum" 36, 1881, 161–174.
- Russel D. A., *On Reading Plutarch's Lives*, w: *Essays on Plutarch's Lives*, ed. B. Scardigli, Oxford 1995.
- Schachermayer F., *Alexander in Babylon und die Reichsordnung nach seinem Tode*, Vienna 1973.
- Schmidt A., *Epeiritika. Beiträge zur Geschichte der Alten Epeiros. Epeiros vor König Pyrrhos*, Marburg 1894.
- Schubert R., *Geschichte des Pyrrhos*, Königsberg 1894.
- Schütt C., *Untersuchungen zur Geschichte der alten Illyrier*, Breslau 1910.
- Scullard H. H., *The Elephant in the Greek and Roman World*, London 1976.
- Stähelin F., *Glaukias no. 7*, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft" 7.1, Stuttgart 1910, kol. 1398.
- Stolz C., *Zur relativen Chronologie der Parallel-biographien Plutarchs*, Lund 1929.
- Sandberger F., *Prosopographie zur Geschichte des Pyrrhos*, Stuttgart 1970, s. 105–106;
- Strauch D., *Epeiros (Ἠπειρος, Epirus)*, „Der Neue Pauly" 3, Stuttgart 1997, kol. 1066.
- Tarn W.W., *Antigonos Gonatas*, Oxford 1913.
- Tarn W.W., *Hellenistic Military and Naval Developments*, Cambridge 1930.
- Tarn W.W., *The New Hellenistic Kingdoms*, „The Cambridge Ancient History" 7, Cambridge 1954, s. 75–108.

Wehrli C., *Antigone et Démétrios*, Genève 1968.

Werner R., *Alexander der Molosser in Italien*, w: *Zu Alexander der Grosse*. Festschrift G. Wirth zum 60. Geburtstag am 9.12. 86, Hrsg. W. Will, Amsterdam 1987, s. 335–390.

Wilcken U., *Berenikeno*. 9, „Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft” 3.1, Stuttgart 1897, kol. 282.

Wolny M., *Współczesne badania nad Pyrrusem. Próba rekonesansu*, w: *Per Saecula. Dyplomacja-Gospodarka-Historiografia*. Studia ofiarowane Profesorowi Edwardowi Alfredowi Mierzwie w 45. rocznicę pracy naukowej, pod red. A. Korytki i B. Krysztopy-Czupryńskiej, Olsztyn–Piotrków Trybunalski 2009, s. 205–218.

Wolny M., *Pojedynek Pyrrusa z wojownikiem mamertyńskim (Plut. Pyrrh. 24.4–6). Przyczynek do rozważań nad wizerunkiem władcy Epiru zapamiętanym przez Plutarcha*, w: *Z antycznego świata I. Grecja-Kartagina-Rzym*, pod. red. R. Sajkowskiego i M. Wolnego, Olsztyn 2009, s. 38–41.

Wolny M., *Controversies Surrounding Pyrrhus' Birthdate*, w: *Hortus Historiae*. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Józefa Wolskiego w setną rocznicę urodzin, pod red. E. Dąbrowy, M. Dzielskiej, M. Salamona, S. Sprawskiego, Kraków 2010, 183–189.

Wolny M., *Pyrrhus' Return to Epirus and Neoptolemos' Death (296 B.C.)*, „Echa Przeszłości” 12, 2011, s. 7–13.

The alliance of Pyrrhus, Antigonus Monophthalmus and Demetrius Poliorcetes against the Diadochi coalition – political context and consequences of the events of 307–301 BC

Summary: The article analyzes the origins of the political alliance between Pyrrhus, Antigonus Monophthalmus and Demetrius Poliorcetes in the final period of the wars of the Diadochi as well as the consequences of that union. Pyrrhus had been fortunate to grow up in a period when his family had ties to Alexander the Great, which made him a highly desirable candidate for marriage to any dynasty hoping to expand its political influence. Pyrrhus' return to Epirus from the court of Glaucias, the king of the Taulantii (307 BC), was a breakthrough point in the search for a political protector. After the battle of Ipsus (301 BC), Pyrrhus, a seemingly inconsequential ally of Antigonus, received recognition and became a serious figure in the struggle for power in the Hellenistic world. According to the author, the events of 307–301 BC had a decisive influence on Pyrrhus' political decisions and, most importantly, his decision-making powers. Pyrrhus' political ties with Antigonus fueled the growth of new alliances. Pyrrhus was sent to the court of Ptolemy of Egypt to forge new connections with dynasties that wielded political influence in the Hellenistic period. The article analyzes Pyrrhus' subservience to the court in Alexandria, which instigated his future decisions, in particular the war against Rome.

Key words: Hellenistic World, Pyrrhus, Antigonus Monophthalmus, Demetrius Poliorcetes, Wars of the Diadochi